

TC
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

74379

TARİHİ, DİNİ VE KÜLTÜREL AÇIDAN
İZNİK

74379

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALPARSLAN YALDUZ

BURSA 1999

T.C. YÜKSEKÖRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TC
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

TARİHİ, DİNİ VE KÜLTÜREL AÇIDAN
İZNİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Alparslan YALDUZ

Doç.Dr.Ahmet GÜÇ

BURSA 1999

TC
TARİHİ DİNİ VE KÜLTÜREL AÇIDAN
İZNİK

İçindekiler
Kısaltmalar
Önsöz
Giriş

BİRİNCİ BÖLÜM

İZNİK BÖLGESİNİN TARİHİ

A- İznik ve İsminin Kaynağı Hakkında Görüşler.....	1
B- Yazılı Tarih Öncesi Dönem.....	3
C-Efsaneler ve Seyahatnamelerde Anlatılan İznik.....	4
1-İznik İle İlgili Efsaneler.....	4
2-Seyahatnamelerde Anlatılan İznik.....	4
D-Yazılı Tarih Dönemi (Krallıklar).....	6
1- Pers Krallığı.....	6
2- Bitinya Krallığı.....	6
E-Roma ve Bizans Dönemlerinde İznik Şehri.....	8
F-Selçuklular Döneminde İznik Şehri.....	9
G-Osmanlılar Döneminde İznik Şehri.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

KONSİLLERİN TARİHİ VE İZNİK KONSİLİ

A-Konsillerin Kaynağı.....	13
B- Hristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış.....	14
C- Konstantin ve Milan Emirnamesi.....	23

a-)Milan Fermanı.....	23
b-) Konstantin'in Kiliseye Sağladığı İmtiyazlar.....	25
c-) Konstantin Samimi Bir Hristiyan mıdır?.....	27
D-Arianizm Hareketi.....	29
a-) İznik Konsili'nin Toplanış Sebepleri.....	29
b-) Genel Olarak İhtilaflar.....	30
c-) Arius ve Arianizmin Doğuşu.....	32
d-) Arianizmin Gelişmesi ve Yayılışı.....	37
E-İznik Konsili.....	40
a-) İznik Konsili'nin Toplanması.....	40
b-) Konstantin'in İznik Konsili Üzerinde Etkisi.....	47
c-) İznik Konsili'nin Sonuçları.....	49
1-İman İlkelerinin Tesbiti Açısından.....	49
2-Diğer İlahiyat Tartışmalarının Karara	
Bağlanması Açısından.....	49
3-Ayrılıkçı Cereyanlar ve Arianizmin Mahkum	
Edilmesi Açısından.....	50
4-Kiliselerin Organizasyonu Açısından.....	50
d-) İznik Konsili'ne Eleştirel Bir Yaklaşım.....	51
e-) Hristiyanlar İznik Konsili Kararlarını Nasıl	
Benimsediler?.....	54
f-) İznik Konsili Sonrası, Teolojik ve Siyasi	
Tartışmalar.....	55
g-)II.İznik Konsili.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL AÇIDAN İZNIK

A- İznik'te Değişik Kültürlere Ait Eserler.....	60
1- Hellenistik Çağa Ait Anıt-Mezar.....	60
2- Roma Dönemi Eserleri.....	61
a-)Surlar.....	61
b-)Şehrin Kapıları.....	61
c-)Roma Tiyatrosu.....	62
d-)Dikilitaş ve Masklar.....	62
3- Bizans Devri Eserleri.....	62
a-)Kiliseler.....	62
b-) Yeraltı Mezar Odası.....	63
c-)Vaftistarium.....	63
d-) Su Yolları.....	63
e-)Senato Sarayı.....	64
4- Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri.....	64
B- İznik ve Çinicilik.....	65
SONUÇ.....	67
BİBLİYOGRAFYA.....	69
EKLER.....	72

KISALTMALAR

ansk.	Ansiklopedi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.mad.	Adı Geçen Madde
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
enst.	Enstitü
E.R.	Encyclopedia of Religion
İ.a.	İslam Ansiklopedisi
İ.i.a.	İngilizce İslam Ansiklopedisi
krş:	Karşılaştırınız
s:	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
ts.	Tarihsiz
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
tetk.	Tetkik
TÜDAV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	Ve Devamı
Y.A.	Yurt Ansiklopedisi

Tez Özeti

Kurulduğu ilk çağlardan beri, her dönemde özelliğini korumuş olan İznik, 2000 yılında bir kere daha dünyanın gündemini işgal edecektir.

İsa'nın doğumunun iki bininci yılı kutlamalarının yapılacağı bu bölge, tekrar eski misafirlerini ağırlamak için hazırlanmaktadır.

Kurulduğu antik çağda, krallıklar tarafından paylaşılmayan İznik, değişik kültürlerin etkisinde kaldığı için, bir çok eski esere sahiptir. Zaman zaman bölgede yapılan kazılarda, o dönemlere ait eserler gün ışığına çıkarılmaktadır. Bitinya bölgesi, Küçük Asya'nın en çok işgale uğramış yeri olduğu için, şehirlerde harabe halinde eserler ya da toprağa gömülmüş yıkıntılar buluyoruz.

Roma Döneminde İznik'te toplanan konsil, Hristiyanlığın esaslarını belirlemişti. Bu konsile katılanların görüş farklılıkları sonucu etkilememişti. Hristiyanlık, pagan Konstantine teslim edilmişti. Öğretisini inatla savunan Arius ve arkadaşları ise afaroz yoluyla susturulmak istenmiş, ancak başarılı olunamamıştı. Konstantin'in dini görüşü ne olursa olsun, ister samimi bir hristiyan, ister bir putperest, o, siyasi manada kendini ve krallığını, menfaatini korumuştur. Sayıları artan Hristiyan grupları kızdırmak onun için tehlikeli olabilirdi.

Konsil üzerinde açıkça etkisini hissettirmiş, kararlar üzerinde etkili olmuştu. Konsili toplantıya çağırma metodu, kullandığı terimler, hep senato toplantılarını hatırlatmaktadır.

Hristiyan dünyasındaki tartışmalar, İsa'nın uluhiyeti merkezinde odaklaşmıştı. Athanasius ve Arius bu konuda iki uç noktayı oluşturuyordu. Arius doktrinini tevhitçi bir anlayışla savunmuştu. İnanların sayısının fazla olduğu, diğerlerinin, en azından belli bir fikir içinde olmayışı Arius'un işine gelmişti. Ancak kralın baskısıyla bertaraf edilmişti.

Yapılan konsil tartışmalara çözüm getirmek yerine, direktme ile bir takım kararların alınmasına sebep olmuştur. Konsili imzalayanların kendileri bile, buna inanmamışlar, daha sonra itiraf etmişlerdir.

Konsil sonucunda ortaya konan iman formülü(Credo) kiliselerde tatbik edilmeye başlanmış, günümüzde hala bu kredoyla ibadet edilmektedir.

İznik II.Konsil ile, adını bir kez daha duyurdu. Bu konsilden sonra İznik karşımıza, içersindeki kültürel değerlerle çıkmaktadır. Şehir üzerinde müslümanların imar faaliyetleri sonucunda, birçok eser ortaya konmuştur. Bu eserlerin birçoğu, günümüze kadar gelmiştir.

İznik'teki kültürel eserlerden günümüze ulaşanlar, restore edilerek, ziyarete açılmıştır. Üzerlerindeki sanatsal süslemeler ve mimarileriyle göz kamaştırmaktadır.

İznik'in çini üretim merkezi olması 14.yy. doğrudur. İznik çinileri, Osmanlı Devletinin her yerine yayıldı. Saraylarda ve camilerde İznik Çinileri kullanılmaya başlandı.

ÖNSÖZ

Hristiyan dünyası uzun yıllar boyunca, çalkantılarla sallanıp durmuştur. Hz.İsa'nın ölümüyle başlayan karmaşa, yüzyıllar sürmüş, hala da sürmektedir.

Hz.İsa bir insan ve bir peygamberdi. Tebliğ ettiği esaslar, insanları güzelliğe sevketmeyi amaçlıyordu. Ölümünden sonra İhtilafların başlaması, Hristiyanlığın temelindeki birtakım esasların sarsılmasına sebep oldu. Aslında Hz.İsa'nın ölümüyle başlayan karmaşa derinden sürüyordu. Ancak içinde buldukları ortam bunların ortaya çıkmasını engelliyordu. Roma İmparatorluğu' nun baskısı, çekilen eziyetler, bu ihtilafların ortaya çıkarılıp tartışılmasını engelliyordu.

Sonradan Hristiyan olan birtakım grupların, eski putperest özelliklerini devam ettirmesi yeni dine birtakım fikirlerin girmesine sebep olmuştu. Bunun dışında, Hristiyan olan bazı insanların, birtakım felsefi düşünceleri vardı. Bu düşüncelerini, yeni dinin ışığı ve inanç esasları altında geliştirmeye çalışıyorlardı.

İşte bütün bu sebepler doğrultusunda, ihtilaflar had safhaya ulaştığında bir takım toplantılarla, bu sorunlar çözülmeye çalışıldı. Bu toplantılar bazen, belli bir yörede, belirli kiliseler arasında yapıldı. Bazen de, daha geniş kapsamlı, bütün Hristiyan temsilcilerini kapsayacak tarzda yapıldı.

İşte İznik Konsil'i, bu tarzda yapılan konsillerden, yani genel olanlardan biridir. Roma İmparatoru Konstantin, 325 yılında konsil kararı aldığı anda, ihtilaflar had safhadaydı. Bu konsille, ihtilafların çözülmeye çalışıldı.

Bizim bu konuyu incelememizdeki amaç, öncelikle Dinler tarihinde ve Hristiyan'lıkta, İznik Konsili'nin konumunu daha iyi anlamaktır. Hristiyan dünyasındaki inanç esaslarının temelleri bu konsille atılmıştır. Yapılan ilk genel konsil ve alınan kararların günümüzde de uygulanıyor olması, incillerin tasnif edilip, adetinin

belirlenmesi ve tevhitçi bir görüşün yerine, teslis inancının yerleştirilmesi hep bu konsil kararlarıyla olmuştur.

Ayrıca bu konsil'in toplandığı yerin, yakınımızdaki İznik olması, konunun araştırılmasını daha cazip hale getirmektedir. Yine önümüzdeki yıllarda İznik' te yapılacak olan, " İznik Konsili Anma Törenleri' ne" bir hazırlık olması açısından bu konu tercih edilmiştir.

Yüksek lisans çalışmalarım boyunca, her konuda yardımlarını gördüğüm başta değerli hocam Doçent Doktor Ahmet Güç Bey'e sonsuz şükranlarımı arz ediyorum.

Tezin yazım aşamasında, her zaman yardımcıım ve yarım olan eşim Seda Hanım'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Konuyu belki istenilen ölçüde işlediğimi söylemek iddialı olur ama, en iyi inceleme konusunda, azami gayret gösterdiğimi söyleyebilirim.

Alparslan YALDUZ

Bursa 1999

GİRİŞ

Başta Vatikan olmak üzere, Hristiyan ülkeler tarafından doğumunun 2000. yılının kutlanılmasına hazırlanılan Hz.İsa, doğumu kadar hayatı ve akıbeti de fevkaladeliklerle dolu birisidir.Bütün bunlara sebebiyet veren de, onun babasız dünyaya gelmiş olmasıdır.Hz.İsa'nın yüce Allah'ın takdiri ile babasız olarak yaratılmış olması, zaman içerisinde onun şahsiyeti etrafında birtakım farklı düşünce ve kanaatlerin ortaya çıkmasına ve yer yer de tartışmalara yol açmıştır. Diğer taraftan bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre,Hz.İsa'nın üç sene,üç ay,üç gün gibi çok kısa süre peygamberlik görevinde bulunmuş olması,Hristiyanlık için kaynak teşkil edecek,yazılı bir incil nüshası bırakmaması vb.hususlar da, Hz.İsa'nın şahsiyeti ve inciller konusunda farklı telakkilerin oluşmasına temel teşkil etmiştir.Çünkü, Hz.İsa yazılı bir incil nüshası bırakmadığı gibi,kendinden sonra yazılan ilk incil de ancak otuz yıl sonra yazılabilmıştır.Fakat zamanla çok sayıda incil nüshası ortaya çıkmış ve bu sayı Konsil öncesi dönemde,yüzlerle ifade edilir olmuştur.

Ayrıca bütün olumsuz şartlara; baskı, zulüm ve işkencelere rağmen, Hristiyanlık Filistin bölgesi dışında, özellikle Roma hakimiyetinde bulunan topraklarda hızlı bir şekilde yayılma imkanı bularak, Roma topraklarına kadar gitti. İşte Hz.İsa'dan sonra Hristiyanlık Roma topraklarında yayılmaya başlayınca, devlet ilk önce bunu yahudiliğin bir mezhebi olarak algıladı ve başlangıçta fazla önemsemedi. Fakat bir süre sonra Hristiyanlığın teolojik öncelikleri, Roma Devleti'nin siyasal öncelikleri ile çatışmaya başladı.Roma Devleti, 300 sene Hristiyan halkını kitle katliamlarına tabi tuttu. Oldukça kanlı bir mücadele başladı. Konstantin, bu kanlı mücadelelerle bir yere varılamayacağını gördü. Dinin birleştirici gücüyle yeni bir heyecan dalgası oluşturmak için, devleti Hristiyanlık ile barıştırma yolunu tercih etti ve önemli ölçüde bunu başardı. Aynı zamanda devleti

kilise ile güçlendirmeye çalıştı. Kiliselere birçok imtiyaz verdi. Bütün bunları gerçekleştirmek ve resmi bir statüye kavuşturmak için de, 325 yılında İznik'te bir konsil toplamaya karar verdi.

Söz bu noktaya gelmişken, Anadolu'nun konsiller açısından önemine işaret etmek gerekmektedir. Çünkü, başta İznik Konsili olmak üzere, İstanbul, Kadıköy, Efes vb. konsiller hep Anadolu'da düzenlenmiştir. Çok ilginçtir ki, Hristiyan Amentüsü'nün esasını teşkil eden pek çok dogmaya da bu konsillerde karar verilmiştir. Fakat bütün bu konsiller içerisinde İznik Konsili'nin Hristiyanlık Tarihi açısından, dır. Çünkü bir dönem (1204-1261) Bizans-Latin İmparatorluğunun başkentliğini yürüten, İstanbul ve Balkanlar' dan Anadolu'ya giden karayolunun kritik bir kavşağında yer alan ve antik dönemden beri geçit vermez güçlü surları ile tanınan, kısa bir müddet de Anadolu Selçukluları'nın başkentliğini yapan İznik, Hristiyanlık tarihinde hayati bir kararın verildiği yeri.

Şu halde, 325 yılında İznik'te yapılan ilk ökümenik konsil, İznik Konsili, Hristiyanlık'ta bir dönüm noktasıdır. Bu konsil, kararları hiç bir kilise tarafından tartışılmayan tek konsildir. Hristiyanlık ilahiyatında, Ruhul Kudüs'ün bu konsile başkanlık ettiği ve hata yapılmasının mümkün olmadığı inancı vardır. Bugün Hristiyan aleminin kabul ettiği dört incil burada tespit edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hristiyanlık' taki önemli dogmaların bir kısmına bu konsilde karar verilmiştir. Roma, Antakya ve İskenderiye gibi ökümenik patriklikler de, yine bu konsilde tespit edilmiştir.

Bütün bu sayılan özellikler, asırlardan beri İznik Konsili' ni ve dolayısıyla İznik şehrini hep gündemde tutmuştur. İznik Konsili'ni ve İznik'i tekrar gündeme getirecek olan bir başka husus da, Hz. İsa'nın doğumunun 2000. yıl dönümü münasebetiyle ve Anadolu 2000 projesi çerçevesinde, Türkiye-Vatikan işbirliğiyle bir kutlamanın düşünülmüş ve plan kapsamına alınmış olmasıdır.

Biz de İznik'in ve 325 İznik Konsili'nin önemine binaen, böyle bir konuyu çalışmaya, danışman hocam Doç.Dr.Ahmet Güç' le yapmış olduğumuz istişare sonucunda karar verdik. Her ne kadar tezin başlığı, "Tarihi-Dini ve Kültürel Açıdan İznik" ise de, ağırlıklı olarak; konsile karar verilme sebepleri, İmparator Konstantin'in buradaki rolü, konsilde tartışılan konular ve alınan kararlar, konsil sonrasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları vs. üzerinde durduk. Bununla beraber, İznik'in geçmişteki ve günümüzdeki konumuna, tarih ve kültürel durumuna da, anahatlarıyla değinmeye çalıştık.

Konu işlenirken, öncelikle İznik'in tarihi geçmişi ele alındı. Tarih öncesi dönemlerden, krallıklar döneminden, Roma, Bizans dönemi ve Selçuklu, Osmanlı dönemleri incelendi. Böylelikle şehrin siyasi ve kültürel açıdan önemi ortaya kondu.

Konunun geniş ve kapsamlı olduğu göz önüne alınarak, tarih ve kültür kısmı genel hatlarla verildi. Tezin esas kısmı olan, İznik Konsili bölümü geniş olarak ele alındı. İznik şehri, Hristiyanlık açısından ele alındığı için, konular hristiyanlık açısından değerlendirildi.

Daha sonra konunun özünü oluşturan, konsiller araştırıldı. Konsillerin tarihi gelişimi incelendi. Hristiyan dünyasının, Konstantin ile ulaştığı rehavet döneminde ortaya çıkan, tartışmalar belirlendi. Bu arada Konstantin'in siyasi ve dini kimliği üzerinde durularak, konsile etkisi araştırıldı. Konsilin toplanmasından, kararların alınmasına kadar olan süreç ve bu süre esnasında, Konstantin'in etkisi ortaya kondu.

İznik Konsili geniş bir şekilde incelenerek, sebepler ve sonuçlar teferruatlı bir şekilde açıklandı. Arius ve düşünceleri ortaya çıkarılıp, konsilin toplanmasındaki etkisi belirlendi.

Konsilin aldığı kararlar eleştirilerek, kararların hristiyan dünyasında meydana getirdiği yankılar anlatıldı. Yine İznik'in ev sahipliği yaptığı, II.İznik Konsili hakkında genel bilgiler verilerek, bölüm tamamlandı.

Konu Kültürel açıdan incelenirken,bölgedeki değişik kültürlere ait eserler belirlendi.Roma,Bizans,Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleri kısaca tanıtıldı.İznik çinilere hakkında,genel bilgiler verilerek, konu tamamlandı.Ekler kısmında,İznik'teki değişik kültürlere ait eserler, fotoğraflarla,fotokopilerle tanıtılmaya çalışıldı.

Genel konsiller ve İznik Konsili ile ilgili yapılan çalışmalardan; Francis Dvornik'in, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II.Vatikan'a* (Mehmet Aydın çevirisi),Ebu Zehra'nın, *Hristiyanlık Üzerine Konferanslar*, adlı eserlerinden yararlanıldı

Ayrıca,Mehmet Çelik'in, *Süryani Kilisesi Tarihi*, ve Yakup Yazman'ın, *İznik Konsili'nde Ne Oldu?* adlı çalışmaları, yine istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

Dinler Tarihi Ansiklopedisinin ilgili maddeleri taranarak, konu zenginleştirilmeye çalışıldı.

BİRİNCİ

BÖLÜM

I-İZNİK BÖLGESİNİN TARİHİ

A-İznik ve İsminin Kaynağı Hakkında Görüşler

Küçük Asya (Anadolu), ilk çağlardan beri önemli bir yerleşim yeri idi. M.ö.2000 yıllarında,Trakya'dan Anadoluya bir çok kavim göç etmişti. Bunlardan Tini'ler (*Thyni*), Bursa'nın kuzeyine, Misi'ler (*Mysi*) batısına,Meoni'ler (*Meoenies*), güney ve doğusuna yerleştiler.1 Bursa, İznik, İzmit bölgelerine Tini'ler yerleştiği için, Kastamonu'nun batısına kadar olan bu kısma "*Bitinya*" adı verilmiştir. Bursa ve çevresi çok eski yıllardan beri büyük kültürlerin beşiği olmuştur. Hitit, Lidya, Frigya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı kültürleri bölgede derin izlerini bırakmıştı. M.ö.IV.yüzyılda bölgede kurulan Bitinya devleti, daha sonra bir Roma ve Bizans ili olarak varlığını sürdürmüştür.

İznik şehrinin tarihi çok eskilere gitmektedir.Bölgede yapılan arkeolojik kazıların raporlarına göre, İznik bölgesinin tarihinin, *prehistorik** (tarih öncesi) dönemlerden Kalkolitik (bakırtaş) dönemine kadar uzandığı belirtilmektedir. 2

İznik, kendisiyle aynı adı taşıyan gölün doğusunda kurulmuştur. Göl ve çevresindeki dağlar iklimin hafif geçmesine sebep olmaktadır.

Klasik kaynaklara göre, "*Ankara*" adını taşıyan İznik, m.ö.316 yılında bir Yunan şehri olarak Antigonius tarafından yeniden kurularak, "*Antigonya*" adını almıştır. Lysimachus, Antigonius'u yenerek şehri ele geçirmiş ve buraya , karısının ismi olan "*Nicea*"

¹ -Kaplanoğlu, Raif, Bursa Yer Adları Ansiklopedisi, İst,1996, s.5; Koyunluoğlu,A.Memduh Turgut, İznik ve Bursa Tarihi,Bursa 1935, s.48-49;Hammer Von, Osmanlı Devleti Tarihi,İst.1983, I, 89

* "İnsanlığın, yazılı belgelerin ortaya çıkmasından önceki tarihini araştıran bilim demektir."Bkz. Örnek,Sedat Veyis,Etnoloji Sözlüğü,Ankara ,1971,s.20

² - Kökten, İ.Kılıç, (1949 yılı tarih öncesi araştırma raporu), Belleten, XIII/52 ,825

adını vermiştir. Bu isim arap müelliflerince "*Nikya*" olarak kullanılmaktadır.³

Osmanlıların eline geçtiğinde ise, üzerindeki eski kültürlerin kalıntılarının da etkisiyle, harabe bir durumda gözüküyordu. Bunun için "*Nicea'nın izi*" anlamında şehre "*İz-i Nicea*" denmiş. Daha sonra bu kelime halk arasında "*İznik*" olarak söylenegelmiştir.⁴

³ -R.Anhegger, "İznik", İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1968, V, 1257 ; J.H.Mordtmann, "İznik", The Encyclopedia of Islam, Leiden 1978, IV, 291-292; Koyunluoğlu, age., s. 15

⁴ -Bayrak, M.Orhan, Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, , İst. 1982, s. 145

B-Yazılı Tarih Öncesi Dönem

İzник ve çevresinin yazılı tarih öncesi dönemlerine ilişkin bilgilerimiz, İzник Gölü çevresinde yapılan arkeolojik kazılara ve bu kazıların raporlarına dayanmaktadır.

1948' de Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından yapılan kazılarda, İzник Gölünün kuzeyinde bazı höyükler bulunmuştur.

1965'te aynı bölgede Şevket Aziz Kansu'nun yaptığı araştırmalarda, İzник Gölünün doğu, güney ve kuzey çevresinde, *Tepecik*, *Öyücek* ve *Mekece* protohistorik yerleşmeleri ve kalkolitik döneme ait buluntuların tespit edildiği, "*Sölöz*" köyü bulunmuştur. Aynı çevrede, son kalkolitik ve ilk tunç preklasik Lidya çanak-çömleklerine rastlanmıştır.⁵

Arkeolojik kazı çalışmalarından anlaşılıyor ki; bölgenin yerleşim tarihi, kalkolitik (bakırtaş) dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri İzник bölgesinde ortaya çıkmıştır; bu çağda, çanak-çömlek yapımında tekniğin ilerlediği, değişik formların yanında , boyalı eserlerin de yer aldığı ve bunların el yapımı hem de döner çarkla şekillendirildiği görülmüştür.

İzник Kasabası'nın bir kaç kilometre kuzey ve güneyindeki, Karacakaya-Çonga yöresinin de, bir prehistorik merkez olduğu sanılmaktadır. Yine İzник ve çevresinde yapılan kazılarda, Orta-tunç çağı çanak-çömlekleri de bulunmuştur.

⁵ - Kökten, Belleten, XIII/52 ,825 vd.

C-Efsaneler ve Seyahatnamelerde Anlatılan İznik

1-İznik ile ilgili efsaneler

İznik şehrinin kuruluşu ile ilgili anlatılan ve kaynaklarda görebildiğimiz en eski efsane; şehrin, Nuh Peygamber'in oğlu "**Sam**" tarafından inşa edildiğidir. İznik'teki kalenin inşası ile ilgili efsane ise şöyledir: "Tufandan sonra Nuh'un gemisi Musul yakınında Cudi dağına oturduğunda, **Sam** yerleşmek için bir yer arar. İznik'e geldiğinde, küçük bir göl kenarında, suyu ve havası temiz bir yer olduğunu görür ve burayı imar edip yerleşir."

Ayrıca, İznik gölü içerisinde, ortadan kaybolmuş bir şehrin harabelerinin bulunduğu da, rivayetler arasında geçmektedir.

Yine İznik şehrinin, Hz.Süleyman İstanbul'a köşk yapmazdan, bin yediyüz sene evvel imar edilmiş olduğu rivayetler arasındadır.⁶

2- Seyahatnamelerde Anlatılan İznik

Şehrin bu özellikleri, çeşitli tarihlerde orayı ziyaret eden gezginlerin de dikkatini çekmiştir:

14.yüzyılda bölgeden geçen Bertrandon, kaleme aldığı eserinde, Bursa ve İznik bölgesinden hayranlıkla bahsetmiştir.⁷

İbn-i Batuta ise, şehri teferruatlı bir şekilde şöyle anlatmıştır: "*Bursa'dan İznik'e doğru yola çıktık. Etrafında ekşi nar ağaçları bulunan nehirler arasından bir gün boyunca giderek, İznik'ten 8 mil uzaklıkta bulunan bir göle geldik. Şehre, köprüye benzer ve yalnızca bir süvarinin geçebileceği genişlikte olan bir yoldan başka giriş yoktur. İznik, bu şekilde müdafaa edilmekte olup, göl tüm*

⁶ -R. Anhegger, "İznik", İ.A, V,1257 ; J.H.Mordtmann, "İznik", İ.A (Leiden), IV,291-292, Danişman, Zuhuri,Evliya Çelebi Seyahatnamesi , İst.1970, s.200

⁷ -Bertrandon, de la Broquiere ve Seyahatnamesi, (çev. Semavi Eyice), İslam Tetk. Ens. Derg.,1975,VI,101,

yöresini çevirmiştir. Viran bir şehir olup, burada sadece sultanın görevlilerinden çok az kişi oturmaktadır...İznik dört sur ile çevrilidir. Her iki sur arasında, su dolu bir hendek bulunur. Şehre, istenildiği zaman kaldırılabilen ahşap köprülerden girilir. Şehrin içinde, evler, tarlalar, bahçeler bulunur....Burada yetişen " İzari" adlı üzümü, başka bir yerde görmedim." 8

.....Daha sabahın üçünde, tekrar atlara bindik ve bir zamanlar 12.000 kişilik haçlı ordusunun geçtiği yollardan yürüyerek,yüksek dağların arasında, doğuya uzanan vadide ilerledik. Bu vadi zeytin ağaçlarıyla bezenmişti.Çiçekli çalılıklar bülbül dolu idi. Gün batarken büyük bir göle vardık.

Gölün karşı tarafında bulunan büyük surlar ve burçlar, bir zamanlar Haçlıların de almaya çalıştıkları muazzam bir şehri korurlardı. Bugün bunlar,asırlar önce adı Nikaia olan bir kaç bakımsız kulube ve yıkıntıyı kuşatıyor.9

Evliya Çelebi de, "Seyahatname" adlı eserinde İznik'ten, İznik kalesinden ve gölünden genişçe bahseder.10

⁸ -Batuta, Rihletü İbn-i Batuta , Tuhfetu'n Nuzzar Fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar , Beyrut 1987 s.316-317, ;ayrıca bkz., Şerif Mehmet , Seyahatname-i İbn Batuta, İst.1917, s.1919

⁹ -V.Moltke, Helmuth, Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar 1835 , Ank.1960, s.39

¹⁰ -Danışman, age, s.201

D -Yazılı Tarih Dönemi (Krallıklar)

Yazılı tarih dönemi, Ege göçleri ile başlar. İznik ve çevresinde ilk merkezi yönetim, Persler döneminde görülmektedir. Ege göçleri ile (m.ö.200) Balkanlardan bölgeye geldiği sanılan ilk topluluk Friglerdi. İşte, Strabon'un belirttiği gibi bu topluluğun bazı kolları, Traklar, Tiniler ve Bitiniler diye adlandırılmaktadır.¹¹

1-Pers Krallığı

Doğudaki (İran) Parsa yaylasından batıya hareket ederek ilerleyen Persler , (m.ö.IV) Bursa -İznik bölgesine kadar geldiler. Bitinya bölgesinde, merkezleri Sard (Sardes) ve Daskileion (Ergili/ Bursa)' da olmak üzere iki vilayet kurmuşlardır.

Persler döneminde Bitinya bölgesi, kendi seçtikleri önder ya da beylerin yönetiminde yaşıyorlardı. Bu krallık döneminde, bölgenin siyasal durumu hakkında bilinenler çok fazla değildir. Ancak, Yunanlılar'ın o dönemde Bitinya kentlerine sık sık yaptıkları saldırılar ve Yunanlılarla Persler arasında yapılan büyük savaşlar, göz önüne alındığında, bölgenin o zamanlarda dahi öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır.¹²

2-Bitinya Krallığı

Küçük Asya'nın kuzeybatısında Rindacos, (Susığırılık), Mihaliç çayı ve Parthenios (Bartın çayı) ile Marmara denizi arasında, Trakya ve karadeniz boyunca uzayan topraklara, Bitinya (Bytinia) adı veriliyordu.

Bu topraklar, Bitiniler denilen ve menşe itibariyle Trak'lardan bir grup olan halk tarafından işgal ediliyordu. Bölge, Avrupa'dan Asya'ya gelen yol güzergahında bulunduğu için önemliydi. Avrupa'dan gelen Bitiniler,birinci binin başlarında, adlarını tarihten sildikleri Bebrik' lerin yerlerine yerleşmişlerdi. Bu yüzden,

¹¹ -Strabon, Coğrafya, (çev..A.Pekman), İst.1987, s.43

¹² - Texier, Carles, Küçük Asya, (çev. Ali Suat), İst.1924, I, 205

Bebriklerin yurdu olması sebebiyle buraya, *Bebrikya* adı da verilmektedir.

M.ö.VI.yüzyıllarda Perslerin egemenliğine giren Bitinya bölgesi, kabileler arasından seçilmiş şefler dönemini yaşıyordu. Pers'lerin zayıflaması üzerine, Bitinya 'daki bölgesel şefler, bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.

İskender'in sefer yolunun üzerine rastlamadığı için bir süre istilalardan korunan bölge, Kral *Bas* zamanında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Daha sonra Zipoetes döneminde, bölgenin toprakları genişlemeye başlamıştı. İskender'in generalleri'nden Antigonos ve Lysimakhos'un birbirleriyle savaşması esnasında bölgedeki kentlerin bir kısmı tahrip olmuştur.¹³

M.Ö.346-323 yıllarında, İskender'in generali olan Antigonos, *Askanya* (İznik) gölü kenarında bir şehir kurarak kendi adını vermişti. Ancak daha sonra general Lysimakhos' a yenildi. Bu general de İznik şehrinin ismini değiştirerek, karısının adını (*Nicea*) koydu.

Kral Zipoetes'in yerine geçen oğlu I.Nikomed (M.Ö.279-250), Prosyas Jelas (M.Ö.246-232) ve I.Prosyas (M.Ö.232-192) zamanlarında İznik mamur bir şehir haline getirilmiştir. Aynı zamanda uzun bir süre de devlet merkezi olarak kalmıştır.

İznik, uzun müddet Bitinya Krallarına hükümet merkezi oldu. Bundan dolayı burada birçok saray yapılmıştır.

Nikomed zamanında, (M.Ö.308) Bitinya hem bağımsızlığını kazanmış hem de , mamur hale gelmişti. Bu zamanda;Prusia (Proza-Bursa) , Nicea (İznik), Kios (Gemlik), Apamea (Mudanya), Nikomedya (İzmit) vb.gibi bir çok yerleşim yeri kuruldu.

¹³ -Bellelen, "Bithynia Tetkikleri I"(çev.S.Ataman), Ank.1946, s.29-54;Günaltay, Şemsettin, Yakın Şark IV, Perslerden Romalılara Kadar.,Ank. 1987,s.181-195

Strabon, Pruza (Bursa) şehrinin kurucusu olarak, Bitinya krallarından Prosyas'ı göstermektedir. Başka bir rivayette de, Kral Prosyas'a sığınmış olan Anibal'ın Bursa'yı kurduğu ve bu şehre kralın ismini verdiği anlatılır.

Son Kral Nikomedes III (M.Ö. 94-74) 'dan sonra, 252 yıl ayakta kalabilen Bitinya Krallığı tarihe gömülmüştür.14

E-Roma ve Bizans Dönemlerinde İznik

Artık Küçük Asya, gitgide Roma İmparatorluğunun bir eyaleti haline gelmiş ve Bursa bölgesi Roma idaresine girmişti. Roma İmparatoru Traianus devrinin ilk yıllarında, Bitinya Valisi **Pilinius**'du. Bu vali, hem Bursa'da hem de İznik'te imar çalışmalarına başladı. İznik'te, büyük bir tiyatro inşa ettirdi.

Daha sonra imparator olan **Hadrianus**, İznik Kalesinin depremde yıkılan duvarlarını yeniden yaptırdı. Kale duvarlarına iki kapı ilave ettirdi. Bunlardan birisi **İstanbul**, diğeri de **Lefke** (şark) kapısıdır. Her iki kapı da mermerden yapılmıştır. Roma döneminde İznik, Bursa'ya nazaran daha önem kazanmıştı.

İmparator **Jüstinyen** zamanında şehirde, kiliseler ve Lefke kapısından gelen su yolları yapılmıştır.15

Yine **Konstantin** zamanında, şehrin önemi artmış;Konsilin toplantı yeri olarak , Ancyra (Ancora) yerine İznik seçilmişti. İktisadi ve kültürel yönden gelişmiş olan şehir, dayanıklı surları sayesinde imparatorluğun güçlü yerlerinden biri olmuştur.16

364 senesinde imparator seçilmiş olan **Valentian** ve Valens tarafından şehre, " **metropolis**" ünvanını taşıma hakkı verilmiştir. Yapılan imar faaliyetleriyle burası bir " **thema**" (askeri bölge) 'nın merkezi oldu. İznik'te iki büyük konsilin toplanmış olması, şehrin önemini daha da iyi açıklamaktadır.17

¹⁴ -Strabon, age, s.43, ;Texier, age, s.210; Koyunluoğlu, age,s.48-49;Günaltay ,age, s.183-184

¹⁵ -Koyunluoğlu, age, s.50-51; Baykal, Kazım, Bursa ve Anıtlar,İst.21982, s.8-9

¹⁶ - Akşit, Oktay, Roma İmp.Tarh., İst.1970, s.260-275

¹⁷ -R.Anhegger"İznik", İ.A.,V,1257

Roma döneminde, İznik'ten geçen bir yol vardı. "*Hacılar yolu*" diye bilinen bu yol, Konstantinapolis'ten başlayarak, Nikomedia (İzmit), Nicea (İznik), Ankyra(Ankara)' oradan da Tarsus üzerinden Jerusalem (Kudüs)'e uzanmaktaydı. Bu yol IV. yüzyılda Hristiyanlığın etkili hale gelmesiyle daha da önem kazanmıştır.¹⁸

İznik'in en parlak devri, Theodor Lascaris (Leşkeri) zamanına rastlar. Lascaris, İznik Bazileus'u olunca, Nicea Bizans'ın devlet, kilise ve kültür merkezi oldu. Moğol saldırılarından fazla etkilenmeyen şehir,1261' de İstanbul'un Bizanslılar'ın eline geçmesiyle, kültür merkezi olma özelliğini korumakla birlikte, yavaş yavaş sakin bir taşra şehri görünümüne bürünmüştür.¹⁹

F-Selçuklular Döneminde İznik

İznik şehrini çevreleyen surlar, 717 yılındaki Emevi saldırılarında şehri korumuştur. Emeviler, Muaviye ile birlikte Roma arazisini istila etmişlerdi. Nicea şehrine karşı karargahlarını kurmuşlardı. Şehre karşı kırk gün savaş edip, şehrin surlarını yıkmışlardı. Ancak fazla başarı elde edemedi geri çekilmek durumunda kaldılar²⁰

Melikşah döneminde Süleyman Şah ,1081 'de İznik' i ele geçirdi. Bizansa yakın olduğu için İznik, yeni kurulan Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti oldu.

Süleyman Şah zamanlarında Türkler, Bizanslıların yardımcıları olarak, şehirlerin kenarlarına kadar gelerek oralara çadırlarını kurabiliyorlardı. İznik'te de böyle oldu. 1080 yılından itibaren, Türkler, şehir içlerine kadar girip yerleşmişlerdi. İşte Süleyman Şah bu ortamdan yararlanmıştı.

¹⁸ -Yurt Ansk. "Bursa", III.,1629

¹⁹ -Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, Ank.1982,I,33-37; Wells, H.G., Kısa Dünya Tarihi.,İst.1981,s. 65; Gibbons,Edward, The Decline and fall of The Roman Empire,Newyork, tarihsiz,s.1900

²⁰ -Ebu'l Farac, Gregory, Ebu'l Farac Tarihi., (çev.Ö.Rıza Doğrul), Ank.1945, s.331;R.Anhegger İznik", İ.A.,V,1257

1.Kılıçarslan 1092 'de İznik'i kuşatarak, şehri Ebu'l Kasım'dan geri aldı.II.Haçlı seferi düzenlendiği sırada, İznik kuşatıldı. Kılıçarslan İznik'e geldiğinde şehre giremedi. Bunun üzerine 19 Haziran 1097'de yapılan bir antlaşma gereği, 22 yıldır Selçuklu yönetiminde olan İznik, Bizans'a teslim edildi.²¹

İznik'teki Selçuklu hazinelerini bizzat alan Aleksios, şehrin yağmalanmasına izin vermediği gibi, içerdeki Türkler'e de iyi davrandı.

Bundan sonra 1113 'te tekrar Anadolu Selçuklularının eline geçen İznik, Bizans'ın saldırısıyla tekrar kaybedildi. 1261 yılına kadar Bizans'ın elinde kaldı.1261'den sonra tekfurluk olarak yönetildi.²²

G-Osmanlılar Döneminde İznik

Orhan Gazi, 1326 yılında Bursa'yı aldığı anda, fethedilmeyen tek önemli merkez İznik idi.

Orhan Gazi İznik'i kuşatınca, Bizans İmparator'u III.Andronikos, İznik'i kurtarmak için harekete geçti. İstanbul yakınlarında ***Pelekanon*** denen yerde yapılan savaşta Bizans'lılar yenildi. Bunun üzerine Orhan Gazi yeniden İznik'e döndü, kuşatmayı sürdürdü. Kentin kuzeyinde Katırlı Dağının eteğine yapılan hisara "***Taz-Ali***", "***Dargan***" adını verdi.²³ Bu hisarla, kentin kuşatılmasının sürekliliği sağlanmıştı. Aynı şekilde şehrin muhtelif yerlerine yaptığı "***Havale***" denen istihkamlarla şehri tamamen dış yardımdan tecrid etti.²⁴

Şehrin bir tarafı göle yaslandığı için, buradan gelecek yardımları da önleyerek, uzun bir kuşatma süresi geçirdi. Şehirdekilerin erzağı tükenmeye başladığında, kale kumandanı,

²¹ -Runciman, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, (çev. Fikret İşıltan), Ank. 1986,I,138-145 ; Koyunluoğlu, age, s.52-65.;ayrıca bkz.,İnalçık,Halil, "Bursa",Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), İst. 1992,VI,446-449

²² -Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s.85-95; R.Anhegger"İznik", İ.A.,V,1258 Koyunluoğlu , age, s.67-70

²³ -Danışmend, İ.H., İzahlı Tarih Kronolijisi, I.,7,20; Hammer, age,s.86-95

²⁴ -Danışmend, age, s.14; Uzunçarşılı , ages,s.120-121

anlaşma ile (*Vira*) şehri teslim etti.²⁵ Kaynaklar İznik'in Osmanlıların eline geçme tarihi olarak, 1330 yılını belirtmektedir.²⁶

İznik, bundan sonra kısa bir süre (1331-1335) başkentlik özelliğini sürdürerek önemini korumuş olsa da, daha sonraları siyasi önemini kaybetti.

Mamur bir merkez olan İznik, Timur tarafından yağmalanmış, bir daha eski günlerine kavuşamamıştı.²⁷ Ancak önemli bir çini üretim merkezi olma özelliğini korumuştur.

²⁵ -" Vira"; karşılıklı anlaşmayla teslim olunma. Bkz.Mustafa Nuri Paşa, Netayicu'l Vukuat (Sad.Neşet Çağatay), s.17

²⁶ -Saduddin, Muhammed, Tacu-t Tevarih, İst.1279,I,41-45;Aşıkpaşazade, Tavarih-i Al-i Osman,İst.1332, (Alibey baskısı),s.41-44;İbn-i Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, Ank.1970,I,Defter, s.130vd.; Lamartine, Alphonse de , Osmanlı Tarihi,(çev.Serhat Bayram), İst.1991,s.59-61

²⁷ -Danışmend;age, I. ,133-136

İKİNCİ

BÖLÜM

II- KONSİLLERİN TARİHİ ve İZNIK KONSİLİ

Anadolu'nun bazı şehirleri, tarihi ve stratejik özelliğini uzun süre korumuşlardır. Bilhassa Hıristiyanlığın tarihi gelişiminde, bir çok Anadolu şehri ön planda görülmektedir. Hıristiyan doktrinlerinin oluşumunda, Anadolu şehirlerinin ve buralarda yapılan konsillerin büyük etkisi vardır. Hatta Hıristiyan kilise inancının temelleri buralarda atılmıştır. İznik, İstanbul, Efes, Kadıköy... gibi şehirler, tarih boyunca büyük toplantılara ve tartışmalara ev sahipliği yapmışlardır. İşte bu toplantılardan biri ve ilk olanı da 325 İznik Konsili'dir. Bu konsile geçmeden önce, konsiller ve konsiller tarihi hakkında bilgiler verelim

A- Konsillerin Kaynağı

Genelde bu toplantılar, Havarilerin önemli Yahudi cemaatleri kurduğu, Roma eyaletlerinin başşehirlerinde veya belli başlı büyük şehirlerinde yapıyordu. Bu şehirler de daha sonra, eyaletlerin geri kısımlarının, Hristiyanlığı yayma merkezleri haline geliyordu.²⁸

İncil' de yer alan mektupların, Petrus tarafından neden Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı eyaletlerindeki başkentlere ve buralardaki Hristiyanlara yazıldığı, böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu başkentler, İtalya'da Roma, Asya'da Efes, Makedonya'da Selanik idi. Daha sonra, Antakya ve Kilikya da birer Hristiyanlık merkezi haline geldi.

Böylece, eyaletlerin başkentlerinde oturan piskoposlara, konsilleri toplama ve tartışmaları yönetme inisiyatifi bırakma, tabii hale geldi. Bu durum aynı zamanda, bu piskoposlara diğerlerine nazaran bir üstünlük sağlamıştı. Başşehirlerde (metropolis) oturdukları için de, "*metropolit*" olarak adlandırılıyorlardı.²⁹

²⁸-Brian, E.Daley S.J., " Councils", The Encyclopedia Of Religion, Newyork 1987, IV, 125-131 ;Dvornik, Francis, Konsiller Tarihi. İznik'ten II. Vatikan'a ,(çev. Mehmet Aydın), Ank. 1990, s.3-4; Ebu Zehra, Muhammed, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, (çev. Akif Nuri), İst. 1978, s.224 ;ayrıca bkz. Kitabı Mukaddes, İst. 1993, (Yeni Ahit) Pavlus'un Romalılara Mektubu, I/16, s.154, Pavlus'un Efesoslulara Mektubu, I/6 ,s.198, Pavlus'un Selaniklilere Mektubu, I/5, s.211

²⁹-Brian ,E.Daley S.J., "Councils" E.R. ,IV, 125; Dvornik, age, s.3

Roma Afrikası'nın başkenti olan Kartaca'nın Piskoposu *Aziz Cyprien*, havarilerde olduğu gibi, piskoposların tartışmalarının da, Kutsal Ruh tarafından yönlendirildiğine inanmıştı.³⁰

Bu piskopos'un mektuplarına göre, piskopos toplantıları, Roma Senatosu'nun oturumlarına yön veren kurallara göre tedricen şekillenmiştir. Konsil davetlerinde, imparatorun senatoyu toplantıya çağırdığı terimler kullanılıyor ve Roma Senatosu'nun prosedürü takip ediliyordu.³¹

B-Hristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış

Her dinde , inanç, pratik ve sosyal hayatla ilgili problemleri çözmek ve mensuplarının karşılaştıkları güçlükleri halletmek üzere yapılan, birtakım faaliyetler vardır. Bu faaliyetler, belli düzeydeki din sorumlularının müzakereleri ile gerçekleşir. Hristiyanlık'ta, bu çeşit müzakerelere "**Konsil**" denir. Kilise tarihi açısından, konsillerin önemleri büyüktür. Buna göre:" *Kilise hayatının ortaya koyduğu tüm problemleri çözmek ve tartışmak üzere bir araya gelen piskoposlara veya yüksek düzeydeki din adamları kuruluna "konsil" denir.*"³²

Bugün konsile, piskoposlardan oluşan bir toplantı gözüyle bakılmaktadır. Aslında konsil, bir kilise yönetimidir. Bazı Hristiyan ilahiyatçıları, konsilin tarihini, miladi 50 yılına doğru, Kudüs'te Havarilerin yaptıkları toplantıya kadar götürürler.

Hristiyan konsillerinin tarihi konusunda yapılan her tartışma, Kudüs'te toplanan Havariler meclisine ve "*O, Kutsal Ruha ve bize iyi göründü*" sözleriyle başlayan mektuba dayandırılır.³³ Havariler tarafından alınmış olan Eski Ahid'in bütün emirlerini,

³⁰ -Aziz Cyprien şöyle diyordu:" Kutsal ruhun ilhamı ile iyi diye hükmettik" ;Dvornik, age, s.3

³¹ -Dvornik, age, s.4

³² -Aydın, Mehmet, Hristiyan Genel Konsilleri, s.1; Brian ,E.Daley S.J,"Councils" E.R. ,IV,125

³³ -Kudüs'te miladi 50 yılına doğru havarilerin yaptığı toplantı.Bkz.Aydın,Hristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili, Konya 1991, s.1;Miladi 49 yılı için bkz.Tümer, Günay, Küçük,Abdurrahman,Dinler Tarihi,Ankara 1993,s.239;Miladi 52 yılı için bkz.Dvornik, Francis, Konsiller Tarihi ,s.3

putperestlikten Hristiyanlığa geçenlere empoze etmeme kararını ilan ediyordu. Bu cümle ciddi konularda, İsa-Mesih ve Havariler tarafından formüle edilen prensiplere göre, bir statü tesbit etmek üzere toplanan piskopos meclisleri tarafından, ilk asırlar boyunca sık sık tekrar edilip durmuştur.

Hristiyan konsilleri konusunda, dökümanlar ışığındaki ilk piskoposlar toplantısı, II.asrın ikinci yarısına çıkmaktadır. Sinod veya Konsil olarak adlandırılan bu piskoposlar kurulu,genelde birtakım dini ve sosyal şartlar tarafından meydana getirilmiştir.Bu şartların ortaya koyduğu problemler,mahalli kadroların çözemeyeceği boyutlara ulaşınca,bölge veya Eyaletin kilise şefleri devreye girerek,ortaya çıkan problemler konusundaki görüşlerini toplu halde belirtmişlerdir.Bu durumda toplanan meclislere, "**Bölge veya Eyalet Konsilleri** " denmektedir.³⁴

Bu tür konsillerin, daha çok Küçük Asya'da toplandığı ve birtakım doktrinlerle meşgul olduğu bilinmektedir.Bu konsiller III. asırdan itibaren, Suriye, İtalya ve Afrika'da dikkat çekmeye başlamış ve bu asırda, artık iyi organize edilmiş bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da, değişik metropoller arasındaki kuruluşların iştirakıyla meydana geliyordu.IV. asrın başlarında İspanya ve Gaule, konsil toplanan yerlere dahil olmuştur.Bazen bu toplantılar,eyalet çevresini aşarak, ülkenin bütün piskoposlarının katıldığı toplantılar haline dönüşürdü.Böyle bir toplantıda, ülkenin doğu ve batı bütün piskoposları temsil edilir. M.S.264 ve M.S.268 'de Antakya'da, M.S.314 'de Arles'te yapılan konsilde, durum böyle olmuştur. Bu toplantılar, daha sonra yapılacak olan Milli Konsiller ve Genel konsillerin öncüleri kabul edilir. Çünkü, bir imparatorluk konsil toplantısına doğru ilk adım, M.S.314 yılında İmparator Konstantin

³⁴-Aydın Mehmet,Hristiyan Genel Konsilleri, s.1;Aydın, Mehmet,Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, Ankara 1995,s.146

tarafından atılmıştır.³⁵ Konstantin Hristiyanlığı, İmparatorluk içerisinde birleştirici güç olarak gördüğünden, hem Kilise'ye sahip çıktı, hem de onun işlerine müdahale etti.Bu sebeple 325 'te İznik Konsili'ni topladı.³⁶

Doğu'da ortaya çıkan Arien ihtilafı,İznik'te, I.genel (ökümenik) konsilin toplanmasına yol açmıştı.Bu Konsile, İmparator Konstantin, tüm kilise piskoposlarını davet etmişti.Bundan dolayı bu konsil, ilk genel konsil(ökümenik)olarak kabul edilir.

Hristiyan Konsillerini, Özel ve Genel Konsiller şeklinde tasnif edebiliriz.

a-Özel Konsiller

1-) Milli Konsiller:

Sadece belirli bir ülkenin problemini çözmek için, o ülke piskoposlarının yaptığı toplantılar.

2-) Bölge Konsilleri:

Bir Eyaletteki dini problemin çözüme ulaştırılması için, o eyalet piskoposlarının yaptığı toplantı. Bölge konsilini, sık sık toplamak mümkün değildir. Her yirmi yılda bir, Başpiskoposluğun davetiyle, bir konsil toplanabilir.Özel konsillerin aldığı kararlar, sadece o ülkeye veya eyalete hitabeder.Ancak papanın tasdikinden geçmesi şarttır.³⁷

b-Genel Konsiller

Bunlara ökümenik konsiller de denir.Genel Konsillere, yeryüzündeki bütün Hristiyan temsilcileri katılmaktadır.Genel Konsiller,Papa tarafından davet edilerek toplanır.Bizzat Papa veya temsilcileri tarafından yönetilir.Bu konsiller, iman ve disiplin konusunda, kilise birliğinin muhafaza ve temsil edildiği yerlerdir. Ancak her zaman böyle olmamıştır. Konsiller Tarihinde, I. Konsilin

³⁵ -Aydın, age, s.2; Aydın,Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık , s. 145

³⁶ -Brandon,S.G.F., A Dictionary of Comparative Religion, (DCR),London,1970,s.206

³⁷ -Brian ,E.Daley S.J."Councils" E.R. ,IV,125; Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri, s.3

(M.S.325 İznik Konsili)ve IV.Konsilin (M.S.451 Kadıköy Konsili) kavgalarla yapıldığı görülmektedir.³⁸ Ökümenik konsil kararlarının geçerli olabilmesi için, bu kararların papa tarafından tasdik edilmesi gerekir.³⁹

Ancak, kilise tarihinde, hangi konsilin ökümenik olup olmadığı konusu, kesin çizgilerle belirtilmemiştir.Bunun için bir çok katolik yazar, konsillerin ökümenik olup olmaması konusunda, tereddüt içersindedir.

Çağımızda Ökümenik Konsil, Roma Katolitik Kilisesi'nin dahili işi olarak görülmektedir. Demek ki Ökümenik Konsil, sadece Katolik Kilisesi mensuplarını ilgilendirir.Ökümenik Konsil,sadece Papa'nın otoritesine boyun eğen piskoposları ve delegeleri bir araya getirir.Diğer kiliseler,bu toplantıda sadece gözlemcilerle temsil edilir.Ökümenik Konsil'in tarifi, 1917 yılında yürürlüğe giren, kilise hukukunun 222-229 nolu kararlarında şu ifadelerle belirtilir:” *Papa tarafından davet edilmiş ve onun tarafından başkanlık edilmiş bir toplantıdır.Böyle bir toplantı,Evrensel Katolik Kilisesinin yüksek düzeydeki temsilcilerini ve piskoposları bir araya getirir.Sadece bu şartları yerine getiren bir toplantı, ökümenik konsil tarifine uygun düşer.* ⁴⁰

Eğer kilise hukukunun belirttiği bu kriteri,toplantıyı tertipleyen merci açısından, geçmişte yapılan kilise toplantılarına uygularsak,bir çok büyük konsilin bu ölçülere uymayacağını görürüz.Zira bu konsiller papa tarafından değil, imparator tarafından toplanmıştır.

Bu konsillere katılan piskoposların sayısı da bir ölçü olamaz. Çünkü bazı özel konsiller,ökümenik olarak kabul edilen konsillerde bulunan katılımcılardan daha çok iştirakçiyi bir araya getirmiştir.

³⁸ -Dvornik, Konsiller Tarihi,s.7,16,17; Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri, s.9

³⁹ -Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri, s.3

⁴⁰ -Aydın ,age, s.4

Mesela, (M.S.359)Rimini'de 400'den fazla piskopos varken, (M.S.431) Efes'te 200,(M.S.381) İstanbul'da 150 piskopos mevcuttu.41

Bir konsilin ökümenik olma kriterini, temsilcilerdeki evrensellikte de arayamayız.Bu ölçü, (M.S.381) İstanbul Konsili'ne uymamaktadır. Bu konsile, Roma İmparatorluğunun sadece doğu kısmınının piskoposları davet edilmiştir. Ancak konsil, ökümenik konsiller arasında yer almaktadır.42

Görülüyor ki, geçmişte yapılan konsiller konusunda ökümeniklik, oldukça müphem bir konudur.Kilise hukukundaki ökümenik kavramından hareket edip ,konsilleri bir tasnife tabi tutarsak, bir çok meşhur konsili, Ökümenik Konsil kapsamı dışında tutmak zorunda kalırız."Ökümenik" tabiri yanında, " *Genel Konsil, Prensipal Konsil, Üniversal Konsil* " tabirlerinin de kullanıldığını görüyoruz.43

Konsil tasniflerinin, belli bir kritere göre yapılamadığını bu bilgilerden anlıyoruz. Öyleyse ökümenik konsil kavramı, Hristiyan geleneği içinde teşekkül etmiştir.Buna göre, "*Genel Konsillerin*" kilisece anlamı ve pozisyonu, bizzat onların tarihlerinden,geçerli olan gelenek ve göreneklerden, aktüel hukuktan ve kilisenin doktrininden hareketle çıkarılabilir.

Sonuç olarak, genel konsiller olarak bilinen konsillerin tesbitinde,kesin kurallar yoktur. Genel konsillerin tespiti,tarih içinde geleneklerin ışığında oluşmuştur.Katolik Kilise tarihinde, 21 genel konsil (ökümenik) görülmektedir. Bu konsilleri krinolojik sırayla, kısaca şöyle açıklayabiliriz.:

41 -Aydın, age, s.4

42 -Dvornik, Konsiller Tarihi,s.11; Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri, s.4

43 -"ÖkümenikKonsil" ismi ilk kez,382 yılında İstanbul'da toplanan piskoposların, papa Damase'in etrafında Roma'da toplanan piskoposlara yazdıkları mektupta görülmektedir.Bkz. Aydın,Hristiyan Genel Konsilleri, s.4, 26 nolu dipnot

1-İznik Konsili(M.S.325)

Büyük Konstantin tarafından, Arius'a karşı toplanmıştır.İznik İman Kuralı denen Kredo, Baba ile Oğul arasındaki tabiat eşitliğini kabul eder.(Homoousius).44

2-I.İstanbul Konsili (M.S. 381)

Bu konsil, İmparator I.Theodose tarafından Macedonius'a karşı toplanmıştır. Konsil babaları, Kutsal Ruh'un (Saint-Esprit) tanrılığını kabul etmişlerdir.45

3-Efes Konsili(M.S.431)

Bu konsili II.Theodose, Nestorius'a karşı toplamıştır.Konsilde, Meryem'in "Tanrı Annesi "olduğu belirlenmiştir.46

4-Kadıköy Konsili(M.S.451)

İmparator Marcien tarafından, İskenderiyeli Dioscore'a ve Monofizitlere karşı toplanmıştır.Kurtarıcı birtek şahsiyette, iki tabiat kabul etmişlerdir.47

5-II. İstanbul Konsili(M.S.553)

İmparator Justinien tarafından toplanmıştır. " Nestorien-lerin Üç Konusu" olan, Theodore'un şahsiyeti ve eserlerini, Theodore'un, Efes Konsili'ne karşı yazdığı yazılarını,Urfalı İbas'ın Theodor'u savunan ve Cyrille'nin itirazlarını reddeden mektubunu tel'in etmiştir.48

6-III. İstanbul Konsili(M.S.680)

İmparator IV. Konstantin tarafından, "monothelisme" hareketine karşı toplanan konsil,İsa'da bir tek irade doktrinini kabul etmiş ve Papa Honorius tel'in edilmiştir.49

44 -Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri, s.13; Dvornik, Konsiller Tarihi,s.5,6;Homoousios: İsa'nın oğul olarak Baba ile aynı derecede ezeli ve aynı derecede eşit olması demektir.Çünkü İsa, aynı madde veya özden geliyordu.Bkz.Brandon, DCR,97

45 -Aydın,age, s.14;Dvornik,age,s.11

46 -Aydın,age,s.16;Dvornik,age,s.13

47 -Aydın,age,s.18 ;Dvornik,age,s.16

48 -Aydın,age,s.19 ;Dvornik,age,s.20

49 -Aydın,age,s.20 ;Dvornik,age,s.21

7-II. İznik Konsili (M.S. 787)

İmparatoriçe İrene tarafından, İkonoklaste hareketine karşı toplanmıştır. Azizlerin resimlerine yapılan kültün, meşruiyetini kabul etmişlerdir.⁵⁰

Buraya kadar olan yedi konsil, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri tarafından “Genel Konsiller “ olarak kabul edilir.

8-IV. İstanbul Konsili (M.S. 869)

Bu konsil, İmparator I. Basile tarafından, Photius’u afaroz etmek için toplanmıştır.⁵¹

9-I. Latran Konsili (M.S. 1123)

Papa II. Calixte tarafından toplanan konsilde, ünvan kavgalarına son veren “1122 Worms Konkordatosu” kabul edildi.

10-II. Latran Konsili (M.S. 1139)

Papa II. Innocent tarafından toplanan bu konsilde, “Anaclet Tefrikasına” son vermişlerdir.

11-III. Latran Konsili (M.S. 1179)

III. Alexandre tarafından davet edilen bu konsilde, papanın seçimi için, üçte iki çoğunluğun yeterli olduğuna karar verilmiştir.

12-IV. Latran Konsili (M.S. 1215)

Papa III. Innocent tarafından toplanan bu konsilde, Eucharistie’deki ekmekle şarabın, İsa’nın eti ve kanına dönüştüğü kabul edildi. Katoliklerin, yılda bir defa “Confession’a (Günah İtirafı) ve Communion’a” mecbur olmaları, karara bağlandı.⁵²

13-I. Lyon Konsili (M.S. 1245)

Papa IV. Innocent tarafından toplanan bu konsilde, II. Frederic’i azletmişlerdir.

⁵⁰ - Aydın, age, s.22 ; Dvornik, age, s.23,24

⁵¹ - Aydın, age, s.24 ; Dvornik, age, s.26

⁵² - Aydın, age, s.28-30 ; Dvornik, age, s.102

14-II.Lyon Konsili(M.S.1274)

Konsil, X.Gregoire tarafından toplanmış ve Rumlarla birleşmeyi kabul etmişler,papaların seçimi için “Conclave” önermişler ve “Haçlı savaşı” ilan etmişlerdir.⁵³

15-Viyana Konsili(M.S.1311)

Papa V.Clement tarafından toplanan bu konsilde, Temple tarikatını kaldırıp, reform kararlarını onaylamışlardır.⁵⁴

16-Konstans Konsili(M.S.1414)

Bu konsil, büyük tefrikanın çözümü için toplanmıştır.Konsil babaları, Romalı papa XII. Gregoire'nin istifasını kabul ettiler.Conclave'in yeni bir papa seçmesini emrettiler.V.Martin papa olmuştur.

17-Bale-Ferrare-Florence Konsili(M.S.1431)

Papa IV.Eugene tarafından Bale'de toplanmış, Ermeniler ve Yakubilerle (Monofizitler) birleşme kabul edilmiştir.

18-V.Latran Konsili (M.S.1512)

Papa II.Jules ve X. Leon'un zamanında toplanan konsilde, “Pise” bölücü konsilini tel'in edip, reform kararlarını oylamışlardır.

19-Trente Konsili (M.S.1545)

Papa III.Paul tarafından toplanan bu konsilde, kutsal doktrin, gelenek ve asli suç ve bu suçtan temizlenme konusundaki doğmatik kararları oylamışlar, ayin takdimesi, azizler kültü ve sakramenti konusundaki katolik doktrini belirlemişlerdir.

20-I.Vatikan Konsili(M.S.1869-1870)

Papa IX.Pie tarafından toplanmıştır. Papanın üstünlüğü ve yanılmazlığını kabul etmişlerdir.

⁵³ -Aydın,age,s.31-34

⁵⁴- Aydın,age,s.34-36

21-II. Vatikan Konsili(M.S.1962-1965)

Papa XXIII.Jean tarafından toplanan bu konsilde," Dünyada Kilisenin Rolü", " Kilisenin Piskoposlarla İlgili Teşkilatı", "Ayrılmış Hristiyanlar vb." Konular belirlendi.55

⁵⁵ -Aydın,age,s.38 vd.

C- Konstantin ve Milan Emirnamesi

a-) Milan Fermanı

B. Konstantin , ülkede siyasi istikrarı sağladıktan sonra, 313 yılının Şubat ayında, Milano'da Licinius ile anlaşarak, ülkede zulümlere son vermek ve iç huzuru sağlamak için "*Milano Fermanı*" diye bilinen, meşhur bildiriye birlikte yayınladılar. Bu emirname gereğince; ister Hristiyan olsun, ister başka dinden olsun, herkes inancında ve istediği dine intisab etmekte, tam bir serbetliğe kavuşuyordu. Emirname şu sözleri ihtiva ediyordu:

"Bugünden itibaren her kim Hristiyan dinine tabi olmak isterse, hiç bir şekilde rahatsız edilmeksizin, bu dine serbestçe ve samimiyetle girebilsin. Bu hususu Zat-ı Devletlerine, (Nicomedia Valisi), en açık biçimde bildirmek istedik. Ta ki, Hristiyanlara kültlerini icra eylemek hususunda, tam ve mutlak bir hürriyet bahşetmiş olduğumuzdan, habersiz olmayasınız. Ve mademki bu hürriyeti Hristiyanlara bahşettik, zamanımızın sulh ve asayiş için, diğer dinlerin salıklarına de, kendi inanç ve adetlerine göre hareket etmek ve istedikleri ilahlara tapmak hususunda, bu hürriyetten istifade etmek tam ve mutlak hakkını, bahşetmiş olduğumuzu, Zati Devletleri takdir buyururlar.

Hiç bir kimsenin haysiyet ve itikadını rencide etmek istemediğimizden dolayı, bu suretle karar verdik." 56

Emirnameye göre, Hristiyanlardan zorla alınan, hususi ev ve kiliselerin, hiç bir tazminat talep edilmeksizin, geri verilmesi de emrediliyordu. Konstantin, putperestlik dahil olmak üzere, diğer bütün dinlere bahşetmiş olduğu hukukun aynını, Hristiyanlığa da vermiştir. 57

56-Vasiliev,A.A., Bizans İmparatorluğu Tarihi,(çev.A.Müfit),Ank.1943,s.62; Çelik, Mehmet, Süryani Kilisesi Tarihi ,İstanbul 1987,I,76

57 -Çelik,age, I,77

Konstantin,Hristiyanlığın Putperestlik ile kaynaşa- bileceğine hükmetmişti. Beyannamenin en büyük özelliği ise, Hristiyanlığa yaşama hakkı vermiş olmasında değil, aynı zamanda bu dini himaye altına almış olmasındadır. Bu sayede Hristiyanlık, diğer dinlerle eşit seviyeye getirilmiş oldu.⁵⁸

Konstantin'in Hristiyan inancı ile ilgisi meselesi, bir çok alim tarafından,bir çok eserde, değişik şekillerde tartışılmıştır. Bazılarına göre, şahsen dine karşı, son derece lakayt idi ve hristiyanlığı sadece siyasi sebeplerle himaye ediyordu. Diğer bazı bilginler ise, O'nun Hristiyanlığı kabul ettiğine inanarak, Devletin dini politikasındaki büyük değişikliği, bu vakiada müşahede etmişlerdir.

Bu iki tez hakkında ortaya atılan görüşlerin bir kısmı,Konstantin'in Hristiyanca tutumunu, bir kısmı putperest geleneklere bağlı kaldığını, bir kısmı da her ikisini destekler mahiyettedir.

Kesin olan bir şey vardı ki o da, Konstantin için önemli olan şey, Devlet'in bekası ve siyasi hedeflerdi. Diocletian'ın Hristiyanlara karşı yürüttüğü baskı ve takibatların, netice vermediği görülmüştü. Ayrıca, Devlet'in başkentini doğuya nakletmeyi düşünen Konstantin için, Hristiyan düşmanı bir yol izlemek, hatalı olurdu. Ancak Kostantin'i dinsizlikle suçlayanlar da, samimi Hristiyan olarak görenler de, gerçeklerden çok hisleriyle hareket etmektedirler.⁵⁹

Konstantin'in yaşadığı dönem, aynı anda bir çok değişik külte birden inanmanın tabii sayıldığı, bir dini "*Synkratismus Devresi*" idi.⁶⁰ Eğer "312 Mileno Fermanı'ndan" itibaren, Konstantin Hristiyanlığı desteklemiş ise, bu onun tamamen Hristiyanlığa meylettiği, ya da putperest geleneklere yüz çevirdiği anlamına gelmez. Çünkü bu süre içersinde, onun putperest inanç ve adetlerden

⁵⁸ -Vasiliev, age, s.61-62; Çelik,age, I,77

⁵⁹ -Vasiliev,age, s.53 vd.; Ostrogorsky, George,Bizans Devleti Tarihi,(Fikret Işıltan),Ank.1981, s.42-43 ; Çelik,age,I,78

⁶⁰ -Ostrogorsky,age,s.43

vazgeçmediği, hatta “*Güneş Kültü*” gibi, bazı inanışlara ısrarla bağlı olduğu görülmektedir.⁶¹ Aslında Hristiyan inancının, Roma Bizans Devleti’nde tek başına hakimiyete ulaşması, Konstantin’in izlediği dini politikanın zaruri bir sonucu idi. Ancak bu noktaya da, Konstantin döneminde değil, daha sonraları ulaşılmıştır.

Konstantin’in kullandığı “*Pontifex Maximus*” ünvanını, 379 yılına kadar halefleri olan, diğer imparatorlar da kullanmıştır.⁶²

Konstantin’in 337 yılında ölüm döşeginde vaftiz olduğunu⁶³ göz önüne alarak, şunu söyleyebiliriz: Hristiyanlık zaten, sıradan dinlerinin inançlarıyla ve Putperestlikle içiçe girmişti. Konstantin’in en büyük arzusu ise, İmparatorluğu eski ihtişamlı günlerine kavuşturmaktı. Bunun için, selefi Diocletian’ın yolunu izleyerek, ülkede siyasi birliği sağladıktan sonra, idari, askeri ve mali sahalarda bir çok reformlar yapmıştı.⁶⁴

Ülkede iç huzuru sağlamak için, seleflerinin takip ettiği dini politikanın, yarardan çok zararını görmüştü. Konstantin gibi bir devlet adamının, her sahada yaptığı reformlar yanında, düzeni sarsacak dini hareketlere göz yumması düşünülemezdi. Bunun için, ister inansın, ister inanmasın önemli olan, bu dini hareketleri kontrol altına almak ve Devlet için tehlikeli olmaktan çıkarıp, birleştirici bir unsur olarak kullanmaktı. Konstantin’in yaptığı da bu idi.

b-Konstantin’in Kiliseye Sağladığı İmtiyazlar

Konstantin, 313 Milan Fermanı’ndan , 325’te İznik Konsili’ ni toplayıncaya kadar geçen süre içerisinde, Kilise’ye birtakım imtiyazlar tanımıştı.

Konstantin, Hristiyanlığı diğer dinlerle eşit seviyeye getirdiği gibi, bu dinin ruhbanlarına da ,diğer putperest rahiplerin sahip

⁶¹ -Vasiliev,age,s.58;Ostrogorsky,age, s.43

⁶² -“Pontifex Maximus”, Resmi devlet dininin “ Başkahini” demektir.Bkz.Schimmel Annemarie,Dinler Tarihine Giriş,Ank.1955,s.245

⁶³ -Smart ,Ninian, Religious Experience, s.443 ; Ostrogorsky,age,s.44

⁶⁴ -Gibbon, Decline,I,505 vd.

oldukları tüm hakları verdi. Dini vazifelerini yerine getirmelerine mani olabilecek, bütün vergilerden ve devlet hizmetlerinden muaf tutuldular.” *Pazar*” günü, resmi tatil kabul edildi. Herkes, kilise lehine vasiyette bulunma hakkına kavuştu. Böylece kilise, kendiliğinden mirasa konma hakkına sahip oldu.⁶⁵

Piskoposluk Mahkemelerine de, önemli imtiyazlar verildi. Sivil Mahkemelerde görülen bir dava, karşı tarafın muvafakatı şartıyla, Piskoposluk Mahkemesine intikal ettirilebiliyordu. Bu mahkemeler, Konstantin’in son yıllarına doğru, gittikçe önem kazanmaya başladı. Öyle ki; şahıslar, haklarında piskoposların verdiği kararları temyiz ettirme hakları olmadan, aynen kabul etmek zorunda idiler. Sivil hakimler de, Piskoposların verdiği kararları, aynen tasdik etmek durumuna düşmüşlerdi.

Bu adli imtiyazlar, piskoposların cemiyet içindeki mevkilerini yükseltmekle birlikte, kiliseyle ilgisi olmayan işlerle uğraşmalarına ve maddi menfaat kaynaklı çıkar çatışmalarının, kiliseye girmesine yol açtı. Kilise aynı zamanda, devletten emlak ve maddi yardımlar aldı. Bununla beraber bütün Hristiyanlar, putperest şenliklere katılmaktan muaf tutuldular.⁶⁶

Bütün bunlarla birlikte, Roma, Kudüs, İstanbul, Antakya, başta olmak üzere ülkenin dört bir yanında, Konstantin ve Annesi Helena ile diğer azizler adına, kiliseler yapılmaya başladı.⁶⁷

Artık kilise, zulme uğramış bir “*Gizli Cemiyet*” hüviyetinden sıyrılmış, güç kazanmaya başlamıştı. Kilise’nin bu gücü kazanmasında en büyük rolü ise, devlet oynuyordu. Ancak, kiliseyi büyük bir tehlike beklemekteydi ki o da, devletin kilise üzerindeki haklarını talep etmesi olacaktı.

⁶⁵-Güç, Ahmet, İlahi Dinlerde Mabet(Basılmamış doktora tezi),Bursa,1992,s.154;Vasiliev,age,s.63-64; Çelik,age, I,79

⁶⁶ -Vasiliev, age,s.64 ; Çelik,age,I,80

⁶⁷-Güç,age,s.154;Bailly, Auguste, Bizans Tarihi(çev.H.Şaman),İstanbul (tarihsiz),I,16;Vasiliev,age,s.64-65 Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık,s.23

Devlet ile kilise arasındaki düşmanlığın, bir çeşit işbirliğine dönüşmesiyle, devlet kilise üzerinde hakimiyet talep etmeye başladı. Konstantin'in yeniden dirilttiği İmparatorluk, kendi içinde başka bir gücün kullanılmasına izin vermezdi. Devlet yönetimi, siyasi otorite gibi, dini idarenin de, hatta "*Resmi tapınma*"nın da, kendi denetimi altında olmasını istiyordu.

Bunun için de, kilise'nin elinden zorla alamadığı yetkileri, onu servet ve birtakım haklara boğarak elde etti. Devlet'in kiliseden elde ettiği hakları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Kilise'ye ait kanunları düzenlemek,
- 2-Umumi konsiller yapmak,
- 3-Bu konsillerin teklif ve önerilerini tesbit etmek,
- 4-Çok önemli dini makamlara Piskopos tayin etmek,
- 5-Ruhani alanlardaki en yüksek yargı hakkı (afaroz etme yetkisi),
- 6- Bütün dogmatik tartışmaları bir karara bağlamak,

Alınan bu haklarla, kilisenin yönetim hakkı devletin eline geçmiş, ilk üç yüzyılın mücadeleleri, dökülen kanlar, verilen kurbanlar boşa gitmişti. Kilise artık, devletin kuklası durumuna düşmüştü.⁶⁸

Devlet eline geçirdiği bu yetkileri, 325 yılında resmen ortaya koydu. Bu tarihten itibaren, imparatorluk toprakları nasıl düzenlenmiş ise, kilise yönetimi de aynı şekilde tanzim edilmişti. Böylelikle hem dini, hem de siyasi yetkiler, Konstantin'in eline geçmiş olacaktı.

c-)-Konstantin Samimi Bir Hristiyan mıdır?

Konstantin'in konsil üzerinde etkisinin olup olmadığı, ancak onun dini ve siyasi kimliğinin araştırılması ile ortaya çıkacaktır. Ancak kaynaklarda, ona bazen bir Hristiyan savunucu,

⁶⁸ -Çelik, age, I, 80-81

bazen siyasi bir deha, bazen de dini sömüren birisi olarak yaklaşılmaktadır.

Konstantin, ne bir agnostik⁶⁹,ne despot bir şüpheli,ne de dini devlet için sömüren biri idi. O'nun hidayeti samimi idi,kutsal ruha inanıyordu. Fakat Grek politik felsefesinin tesiri altında, Roma Cumhuriyetini yutan otokrat monarşiden başka bir şey olmayan, bir tek politik sistem tanıyordu. Bu felsefe, devlet başkanına, teb'asının maddi ve manevi menfaatlerinin üzerinde, mutlak bir otorite vererek, onu tanrılaştırıyordu. İlk Hristiyan politik filozofları, Hristiyan eğitiminde bu sistemi benimsemişti.

Böylece bu dünyada İmparator, Allah'ın temsilcisi olmak için, tanrısal karakterden madde ve mana üzerinde etkili olan yüce gücü miras almıştı.

Yine ebedi Kral olan İsa Mesih'in temsilcisi olarak, onun ilk görevinin, insanlığı Tanrı'ya sevk etmek olduğu söylenmiştir.⁷⁰

Konstantin, bu görüş açısını kabul etmiş ve dini ödevlerini ciddiye almıştır. Bir çok resmi buyruklarında yer alan deklarasyonlar, onun samimiyetini, Hristiyan imanının safiyeti ve kilise birliği için gösterdiği çabayı isbat eder mahiyettedir.

Konstantin, süregelen kilise geleneğini pek bilmiyordu. İhtilaflar Konstantin'e havale edildiğinde, o ,yasal yollara başvurmuş davayı inceleyip, karara bağlayacak bir mahkeme kurmuştu. Ancak Kilise prosedürünü öğrendikten sonra, dini kararları, toplanan piskoposlara bırakmıştı.⁷¹

Buna görüşlere rağmen, Konstantin'in Hristiyan dini ile ilişkisi tam bir açıklığa kavuşturulamamıştır. Ancak ortak bir nokta olarak, onun ölüm döşeginde dinini değiştirdiğini söyleyebiliriz.

⁶⁹ -"Aşkın olanı tanımanın mümkün olmadığını ileri süren din veya felsefeler.Bkz.Schimmel, age,s.216

⁷⁰ -Dvornik, age,s.4

⁷¹ -Dvornik, age,s. 5

Konstantin'in Hristiyan dinine meyli olduğu kabul edilebilir, ancak siyasi düşünceleri de ihmal edilmemelidir.⁷²

D-Aryanizm Hareketi

İlk dönemde Kiliseler arasında görülen ilahiyat tartışmaları, küçük çaptaki mahalli sinodlarla halledilmeye çalışılmıştı. Çünkü bu problemler devleti değil, kiliseyi ilgilendiriyordu. Ancak Konstantin tarafından, Hristiyanlığın resmen kabul edilip, kiliseye maddi yardımlar ve birtakım hakların verilmesi, devletin kilise üzerinde, bazı haklar talep etmesine sebep oldu. Kilise ile devlet, artık ayrılmaz bir bütün olmuştu. Aslında kilise, devletin ayrılmaz bir parçası olmuştu. Bundan dolayı, kilise içindeki kristolojik tartışmalara devletin kayıtsız kalması düşünülemezdi. Ayrıca bu tartışmalar, mahalli sinodlarla çözümlenemeyecek kadar büyükse, devletin bir çözüm bulması, bu tartışmaları kendi politikası lehinde bir sonuca kavuşturması kaçınılmazdı.

a-)İznik Konsili'nin Toplanış Sebepleri

Kilise'yi temelinden sarsan, büyük dogmatik tartışmalar, önlenemez boyutlara ulaşmıştı. Hristiyan dünyası, “*Teslis*” konusunda ciddi sorularla karşı karşıyaydı: “*İsa'nın tabiatının mahiyeti ne idi.? O sadece bir insan mıdır.? Yoksa yaratıcı gerçek bir Tanrı mıdır.?*”⁷³

İsa'nın Tanrılık vasfının sırrı, Hristiyan zihni için ilk ve en büyük problem oldu. Izdırap çeken ve haça gerilen bir insanın, “*Tanrı Oğlu*” olarak nitelendirilmesi, akıl almaz bir şeydi. O'nun, Tanrı ile “*aynı*” ve aynı zamanda “*ayrı*” olarak idrak edilmesi , zihinleri ve bütün mantık kurallarını alt üst ediyordu.

⁷² -Akşit, age, s.294-269 ;Aydın, Hristiyan Kaynakları., s.22-23

⁷³ -Çelik,age,I,82;Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri,s.13

IV. asrın başlarına gelindiğinde, hristiyan aleminde İsa'nın mahiyeti hususunda, esas olarak şu görüşler yayılmıştı:

1-Baba Tanrı, İsa'da şekil bulmuş, haç'ın üzerinde ızdırap çekmiştir. Baba Tanrı, Oğul Tanrı, ve Ruh'u'l Kudüs, bir tek Tanrı'nın sadece geçici ve farklı tezahürleridir.

2-İlahi varlık, İsa' da ruhi bir varlık olarak zuhur etmiştir. Oğul, gerçekte Dünya'dan önce yaratılmıştı, fakat yeryüzüne, Dünya'dan sonra yaratılarak geldi.Bu görüşle Oğul, Baba'ya karşı ikinci dereceye düşürülmüş, aynı zamanda ikisinin de asli hüviyetleri inkar edilmiş olmaktadır.

3- Bir de, İsa'nın saf bir insan ve peygamber olduğu görüşü savunulmaktaydı. Bu görüşte, Oğul ile Baba arasındaki ilişki, “ mahluk ile Yaratıcı” arasındaki ilişki olarak açıklanıyordu.⁷⁴

Konstantin'le, Roma zulmünden kurtulan kilise, din ve fikir özgürlüğünün yarattığı ortamda, daha zor ve şiddetli kristolojik tartışmaların içine düşmüştü. Bu tartışmaların temelinde, Arius yer almaktaydı.

b- Genel Olarak İhtilaflar

Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında, Hristiyan grupları arasında büyük ihtilaflar ortaya çıktı. Bu ihtilaflar, günden güne artarak, gittikçe birleşilmez bir noktaya geldi. İhtilafın kaynağı, İsa'nın şahsiyeti idi. İsa yalnızca Allah tarafından gönderilmiş (elçilik yapmakla) görevli bir elçi miydi, yoksa peygamber olmanın ötesinde, Allah ile arasında özel bir bağ mı vardı? O babasız dünyaya geldiğine göre, “Allah'ın Oğlu” yerine mi, geçiyordu.? Kimilerine göre İsa, “Allah'ın Oğlu” olmakla beraber, Allah tarafından

⁷⁴ -Aydın,Hristiyan Genel Konsilleri, s.13; Çelik,age, I,83

yaratılmıştı ve O'nun bir kelimesiydi (logos). Bazılarına göre ise, Allah'ın oğlu idi ve kadim sıfatına sahipti.⁷⁵

Bu inanç sahiplerinin her biri, kendi fikirlerinin, İsa ve havarilerinin görüşü olduğunu savunuyordu. Bu değişik görüşler, birbirleriyle çelişen ve çatışan anlayışlar, Roma, Yunan ve Mısır bölgelerindeki putperest grupların, hristiyanlığa girmesiyle ortaya çıkmıştı. Böylece Hristiyanlık, karmaşık bir hal almış ve tam bir oluşum içine girememişti. Aralarında birlik ve beraberlik yoktu.

Hristiyanlaşan putperest Roma'lı, Yunan'lı ve Mısır'lı, kendi inancını devam ettirdi. Yeni girdikleri din, bu görüşlerini değiştiremedi. Onlar farkına varmadan, eskiden inandıkları görüş ve düşüncelerini de, bu dinde devam ettirdiler.⁷⁶

Bu ilk Hristiyanlar arasında, bir takım felsefi sistemlere bağlanmış bulunan kimseler de bulunuyordu. Bu kişiler inandıkları felsefi görüşleri, yeni dinin ışığı ve düşünce mantığı doğrultusunda değerlendirip, devam ettirmek istediler. Aslında, Roma Devleti'nin baskı dönemlerinde, bu ihtilaflar su altında duruyordu. Devletin baskısını önlemek ve ızdıraplara katlanmak için, bu gizli ihtilaflar kenara itiliyor, açığa vurulmuyordu. Ayrıca pek çokları, devlet baskısının korkusundan, Hristiyan olduklarını gizliyor, inandıkları esasları açıkça yapıp, ilan edemiyorlardı.

Fakat, Roma Devleti'nin baskı ve zulmü hafiflediği zaman, kendilerine güven gelen ilk Hristiyan grupları arasında, bu ihtilaflar su üstüne çıkmaya başladı. O zaman anlaşıldı ki, sadece İsa-Mesih'in ismine inanmakta ve ona bağlanmakta müttefiktiler. Bunun dışında inandıkları ortak bir unsur yoktu. Roma İmparatoru Konstantin ,Hristiyanlığı kabul edip, Roma Devletini hristiyanlaştırmaya

⁷⁵-Brian „E.Daley S.J.” „Councils” E.R. ,IV,125;Dvornik, a.g.e.,s.6-7;İbn Haldun, Mukaddime, (çev.Stüleyman Uludağ), İst.1982, I.,620-622 ;Doğrul, Ö.Rıza, Yeryüzünde Dinler Tarihi,İst.1947,s.203-204

⁷⁶ -Ataurrahim, Muhammed, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, (çev.Kırsat Demirci),İst. 1994, s.12-13; Ebu Zehra, age, s.227

başlayınca, aradaki büyük ayrılıkları kaldırmak için İznik Konsili'nin toplanmasını emretti.⁷⁷

c-Arius ve Arianizm'in Doğuşu

Ancak, bu konsilin toplanmasının, özel bir nedeni de vardı. Bu da, Hristiyan dünyasında *Arius sapmacılığı* adı verilen bir ihtilafın, gittikçe artmasıydı. Hristiyanlıkta, muvahhit (monophysiste)⁷⁸ mezheplerin başında, Ariusçuluk gelir. Ariusçuluk, Hristiyan aleminde yayılmaya başladığında, tehlikeli olmaya başlamıştı. Hatta Arius'un görüşünü savunan bir papaz, İstanbul patrikhanesine başkan olmuştu. Ariusçuluk ayrıca, Mısır, Şam, ve Makedonya'da yayılmıştı.

Arius,(M.S.250-336)İskenderiye piskoposu idi. Muvahhit inancında olup⁷⁹, İsa peygamber'in, Allah tarafından yaratılmış bir kul, kelime olduğunu gökleri ve yerleri Allahın yarattığını öne sürmekte idi. İbn Hazm'a göre yaşadığı dönem Konstantin dönemi idi ve Konstantin bu mezhebe bağlıydı.⁸⁰

Ancak Konstantin, İznik Konsili'ne teslis akidesini soğan grubu desteklemiş ve İsa'nın tanrılığını öne sürenlerin yanında yer almıştı

Halbuki Konsil'e katılan üyeler arasında, başlangıçta iki binden fazla üye, İsa'nın tanrılığını kabul etmemekteydi. İçlerinden ancak 318 üyenin kabul ettiği görüşü, İmparator Konstantin, zorla bütün Hristiyanlara kabul ettirmişti.

Konsil'in tarihi incelendiğinde, Arius'u destekleyen tarafın 700'den fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, azınlığın

⁷⁷ -Kuzgun, Şaban, Dört İncil, Farklılıkları ve Çelişkileri, 2.baskı, İst.1991, s.155

⁷⁸ -Kalkedon Konsili'nin kararlarını kabul etmeyen,bilhassa Suriye ve Yakın Şark'ta mevcut olan hristiyan kiliselerin ünvanı. İsa'da yalnız bir tabiatın mevcut olduğunu, bu tabiatın da ,uluhiyet ve insanıyetten ibaret olduğunu kabul etmektedirler.Bkz.Schimmel,age, s.203

⁷⁹ -Arius'un savunduğu monoteizm anlayışının, yahudi tektanrıcılığına dayandığı söylenmektedir. Bkz. Brandon, DCR, 97

⁸⁰ -İbn Hazm,el-Fasl fi'l Milel ve'l Ehva-i ve'n Nihal, I.,48;Arianizm hakkında geniş bilgi için bkz. Brandon, DCR, 97-98

görüşünün kabul edilmesinin, tamamen siyasi bir manevradan ibaret olduğu görülmektedir.

Arius'un öğretisi monofizit özellikler taşıyordu. O, daha önce yapılan bir tartışmada, doktrinini şöyle ortaya koymuştu: " *Eğer Baba, Oğul'u meydana getirdi ise; Oğul'un varlığının bir başlangıcı olacaktır. Netice itibariyle, hulul etmiş olan kelime ebedi değildir. Allah yaratılmamıştır, doğmamıştır, başlangıcı yoktur. Oğul, Baba'dan çıkmamıştır ve Baba ile de karışmamıştır. Çünkü böyle düşünüldüğünde Baba, birleşmiş, bölünebilir, değişken bir varlık olmuş olur.*"⁸¹

Arius bu görüşü ile, Yahudi Filozof Philon'un etkisinde kalmadığını anlatmaktadır. Çünkü Philon doktrininde şöyle diyordu: " *Bizi yaratmak isteyen Allah, bizi kendisi ile yaratmak için önce, Logos, Hikmet, Oğul adını verdiği bir varlık yaptı. O halde iki hikmet vardır: Biri Allah'ın hikmeti, O'nunla beraber mevcuttur. Oğula gelince; O, bu hikmetin içinde yapılmıştır. Çünkü O, ona iştirak ediyor, O, hikmet ve logos diye adlandırılıyor.*"

Allah ile Oğulu, aynı hikmet içinde düşünen Philon'dan ayrılan Arius; Oğul ne eşitlikte, ne de cevherde Baba gibi değildir, diyerek farklı görüşte olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine teslis konusunda da; teslis'in üç uknum ihtiva ettiğini kabul eder. Ancak uknumların farklı ve ayrı cevherler olduğunu, tabiatlarının da ayrı olduğunu belirtir.⁸²

Böylece, Arius'a göre, Baba'nın, Oğul'un, Ruhul Kudüs'ün zatları, tabiatları sonsuza kadar ayrıdır. O, ayrıca mevcuttur. Oğul'un Baba ile hiç bir müşterek yanı yoktur.

O'na göre teslisin ikinci unsuru olan Oğul, bir anlamda tanrı niteliğindedir. Fakat ortodoksların anlattığı gibi tamamen tanrısal değildir. Birinci kişilik olan Baba gibi, öncesiz ve sonsuz değildir.

⁸¹ -Taplamacıoğlu, Mehmet, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank.1966, s.193

⁸² -Ataurrahim, age,s.91-110

Zira Oğlu meydana getiren Babadır. Baba, Oğul yaratılmadan önce mevcuttu. Oğul ondan sonra meydana gelmiştir. O halde Oğul'un bir başlangıcı vardır. Ama Babanın başlangıcı yoktur. Katolikler, Ođulun tıpkı Baba gibi ezeli-ebedi, doğmamış nitelikte olduğunu savunmaktadırlar. İznik Konsili'nden çıkan sonuçta aynı şekildedir.⁸³

Arianizm, hristiyan dünyasında uzun bir süre devam etmiştir. Unitarizm'in bunun bir devamı olduğu söylenmektedir.

Aslında bu görüşler, Hristiyanlar arasında ortaya atılmış yeni bir şey değildi. Hristiyanların da ifade ettikleri gibi, önceden bilinen ve çok kimse tarafından benimsenen bir görüştü.⁸⁴

Demek ki bu görüşleri ilk kez savunan, sadece Arius değildi. Ondan önce bir çok kişi tarafından, bu görüş ortaya atılmıştı. Arius da bu fikri onlardan almış idi. Arius'un, İsa'nın tanrılığını kabul etmeyen ve onun mahluk olduğunu ileri süren görüşü, birçok hristiyan tarafından alkışlanmış ve destek görmüştü.

İskenderiye, Filistin, Makedonya ve Kostantinapolis bölgelerinde, bazı kimseler tarafından benimsenmişti.

İskenderiye Patriği, Ariusçuluğu yok etmek için, tartışma ve mücadele yolu yerine, afaroz ve kilise camiasından uzaklaştırma yolunu seçerek, bu fırkanın halk arasında yayılmasını önlemek istemişti. Bu yüzden İsa-Mesih'i rüyasında gördüğünü, Mesih'in Arius'tan nefret ettiğini, onu lanetlediğini söyleyerek, Arius'u afaroz etmişti.

Patriğin afaroz nedeni şuydu:” *Efendimiz İsa - Mesih, Arius'u lanetlemiştir. Dolayısıyla, siz de ondan sakının. Gerçekten ben, İsa-Mesih'i rüyamda gördüm. Elbisesi paramparça idi.*

-” *Efendim elbiseni kim parçaladı ?” dedim. O da bana :*

-”*Arius parçaladı. Sakın onu aranızda almayın ” dedi.*⁸⁵

⁸³ -Schimmel, age, s.133 ;Ataurrahim, age, s.98-103

⁸⁴ -Ebu Zehra, age,s.228-229; Dvornik, age, s.6-7

⁸⁵ -Ebu Zehra, age,s.229

Ancak, ne görüldüğü söylenen senaryo rüya, ne de afarozlar , Ariusçuluğun yıkılmasına sebep olabilmşti.

İskenderiye Kilisesi'nin başına Patrik İskenderus geçtiğinde, bir çeşit hile ile problemi halletmeye çalıştı. Arius ve taraftarlarına mesaj göndererek İskenderiye Kilisesi'nin görüşlerini benimsemesini istemişti. Bu da çözüm olmayınca, İskenderius, İskenderiyye Konsili'ni toplayarak Arius'u afaroz etmişti. Ama Arius, afaroza boyun eğmemiş ve İskenderiyye'yi terkedip Filistin'e kaçmıştı. O sırada İsa Mesih'in, tanrı olmadığını kabul eden görüş olacak ki, Nicea (İznik) piskoposu'nun da aynı görüşü paylaştığı belirtilmektedir. Makedonya, Filistin ve Asyot piskoposları da Arius'un görüşünü benimsiyor ve bu görüş doğrultusunda vaaz ediyorlardı. Sadece, İskenderiyye Kilisesi buna karşı çıkmıştı. Şu halde ihtilaf, Arius ve taraftarları ile İskenderiyye patriği arasında cereyan etmiştir.⁸⁶

İskenderiye Kilise'sinin zeki ve güçlü hatibi olan Arius, rivayetlere göre, Libya doğumludur.⁸⁷ Dini tahsil ile birlikte, Mantık ve Felsefe'yi de öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, İskenderiye'ye geldi ve Piskopos Peter tarafından, Diyakoz olarak atandı. Bazı görüşleri yüzünden, Kilise'den ihraç edildiyse de, Arius, yeni Piskopos Achillas tarafından tekrar Kilise ile barıştırılıp takdis edilerek, Baucalis Kilisesi'nin başına getirilmiştir.⁸⁸

Bu sıralarda Hristiyan aleminde, Sabellius'un Teslis'i izah fikri yaygındı. Bir çeşit monarşizm olan Sabellianizm' e göre, Tanrı'nın özelliklerinin toplamı, Tanrı' da bulunur. İsa da, Tanrının görüldüğü biçimlerden biridir. Modalistik (Biçimci) monarşiyenizm de denen bu inanca göre, Tanrı kendisini bazen Baba, bazen Oğul,

⁸⁶ -Aydın, Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiiyeler ve Tartışma Konuları, Konya 1989, s.120-121

⁸⁷ -Çelik, age, I, 83

⁸⁸ -Arius ve Ariusçuluk hakkında geniş bilgi için bkz. Lonergan, Bernard, The Way to Nicea, London, 1976, s.68-88

bazen de Kutsal Ruh olarak gösterir. Ama değişik biçimlerde görüldüğü halde, aynı uknumdur. Sabellius da bu fikirde olduğu için, modalistik monarşiyalizme “*Sabelliyanizm*” de denir..⁸⁹

Sabellius’ un Teslis inancını izah şeklinin ana temeli, Baba ile Oğul’un ayrılığından vazgeçilmiş olmasıydı. Bu akıma karşı antitez olarak, İskenderiye Okulu’nda, Baba ile Oğul’un “*tefriki*” görüşü gelişmişti.

Kristolojik tartışmaların yoğunlukla yaşandığı bir ortamda, İskenderiye Patriği Alexander, bir gün cemaate vaaz ederken, konuyu Teslis’in sırrı üzerine getirdi. Alexander, vaazında Teslis’in birliği üzerinde ısrarla durup, bunu felsefi birtakım izahlarla ispata çalıştı. Rahip Arius ise, Patriğin Sabelliyanizm’e kayan izah şekline itiraz ederek, Baba ile Oğul arasındaki “*tefriki*” vurguladı ve Baba’nın olduğu bir zamanda, Oğul’un mevcut olmadığını, sonradan yaratıldığını söyledi.

İşte bu münakaşa, iki eski arkadaşın arasını açtı. Böylece, İskenderiye Kilise’si kendi içinde bölündü. Arius, fikirlerini korkusuzca anlatmaya ve yaymaya başladı. O’ na göre.” *Oğul, Baba ile müşterek bir ebediyet ve ezeliyete sahip olamazdı. Zaman yaratılışla başlar. Bunun için her şeyle beraber, Oğul da yaratılmıştır. Ancak Oğul, ilk yaratılandır. Oğul, Baba’nın cevherinden değildir. Böyle bir şeyi kabul edersek, İlahi Cevher taksim edilmiş olacaktır. Halbuki Tanrı, temelde bölünme kabul etmeyendir. Oğul’un, Tanrı’nın özünden geldiğini söyleyenler, İlahi Öz’ü cismani bir şey gibi anlamakta ve bu suretle taksim etmektedirler. Halbuki Tanrı, gayri maddi, bölünmez, değişmezdir. Oğul ise, mahluk sıfatıyla değişebilir. Tanrı tarafından*

⁸⁹ -Barker, G., O’nun İzinde Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi, İstanbul, 1985, s.37,38 ; Çelik, Mehmet, Süryani Kilisesi Tarihi, I, 84

yaratılan, bizzat nasıl Tanrı olabilir.?Ve O'na nasıl eşit olabilir.? Oğul, sadece Tanrı ile insanlar arasında bir aracıdır.”.90

d- Arianizm'in Gelişmesi ve Yayılışı

Arius'un Teslis inancını ve İsa'yı yaratılmış bir insan ve peygamber (aracı) olarak izah etme fikri taraftar bulmaya başlayınca, Patrik Alexander İskenderiye'de bir ruhaniler meclisi toplayarak, (M.S.318-320) bu anlaşmazlığı gidermek istedi. Ancak bir sonuç alamadı. Arius bu sefer, bir "Amentü" hazırlayarak, bütün piskoposlara gönderdi. Böylece, kısa sürede birçok taraftar kazandı. En büyük destekçisi Nicomedia (İzmit)'lı Eusebius idi.91

Eusebius da, Arius gibi Antakya okulundan yetişmişti. O da, bütün piskoposlara mektuplar yazarak Arius'u desteklemelerini istiyordu. Eusebius'un İsa hakkındaki görüşleri şöyleydi; "*Tanrı sadece birdir. Doğurulmamıştır. İsa ise, hakiki olarak yaratılmıştır. Baba'nın cevherinden de değildir. Mahluk olan Oğul, yaratılmamışın cevherine iştirak edemez. Her ne kadar Oğul, Yaraticısının güç ve tabiatına mükemmel benzeyiş içersinde (yani mucizelerle donatılmış olarak) yaratılmışsa da, güçte ve tabiatta, Tanrı'dan farklıdır. Tanrı'nın başlangıcını kelimelerle kimse izah edemez; hatta O'nu düşünce planında bile idrak edemez.*"92

Ariusçu bir düşünceye sahip olan Eusebius, M.S.337 yılında Konstantin'i vaftiz etmişti.93

Arius'un bu çalışmaları sonucunda, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve Libya'da bir çok piskopos, rahip ve rahibeler, O'nu görüşlerini desteklediler.94

90 -Çelik, age, I, 84; Barker, G., O'nun İzinde Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi, s.45

91 -Barker, G., age, s.45; Çelik, Mehmet, age, I, 85

92 -Çelik, age, I, 85

93 -Barker, age, s.86

94 -Çelik, age, I, 85, 51 nolu dipnot

Patrik Alexander'in, İskenderiye'de yüz kadar Mısır'lı ve Libya'lı piskoposun katılımıyla oluşturduğu ruhani toplantıda, her ne kadar afaroz kararı alındıysa da, Arius bu kararı tanımadı ve faaliyetlerini devam ettirdi. Buna karşılık, Patrik Alexander başkanlığındaki muhalif grup, Arius aleyhine propagandaya başladılar. Yazdıkları mektuplarda, Arius taraftarlarını " haydut", kiliselerini "haydut inleri" şeklinde lanse ettiler. Destekleyenler arasında rahibelerin fazla olması sebebiyle, kadınlara düşkün olmakla suçladılar. Durum gittikçe karışık bir hal almaya başlayınca Patrik Alexander, İskenderiye'de, kendi taraftarlarıyla bir sinod daha topladı. Bu sinodda, Patrik Alexander, Ariusçu piskoposlardan özellikle Nicomedia'lı Eusebius ile Suriye'li üç piskopostan çok yakını ve Ariusçuların fikirlerini şöyle özetler:" *Tanrı ezelden Baba değildi. Tanrı'nın Logos'u ezeli değildi. Tanrı yaratılmamış, ezelden beri kendi zatı ile kaimdir. Oğul'un ise, mevcut olmadığı bir zaman vardır. Çünkü Oğul, mahluktur. O, Baba ile aynı cevherden değildir. O ancak, Tanrı'nın eserlerinden ve mahlukatından biridir. Herşeyi yarattığı gibi, Tanrı O' nu da deruni akıl ile yaratmıştır. Bu yüzden Oğul, tabiatıyla değişikliğe maruz kalmıştır. Yani O, tabiatı ile günahla uyum sağlayabilir. O, Tanrı'yı mükemmel bir şekilde dahi bilemez. Tanrı O'nu, bizimle aracı olarak yaratmıştır.*"⁹⁵

Bu sinodda açıklanan fikirler doğrultusunda, Ariusçuların kiliseye alınmaması, onlarla bütün ilişkilerin kesilmesi ve her tarafta aleyhlerinde toplantılar yapıp, bildiriler dağıtılmasına karar verildi. Bu toplantı sonunda Alexander taraftarlarının estirdiği terör sebebiyle, Arius İskenderiye'den kaçarak, Filistin'e geldi. Nicomedia Episkopos'u Eusebius'a yazdığı mektupta patriğin baskılarından

⁹⁵ -Çelik,age,I,87, 54 nolu dipnot

yakınıyordu.⁹⁶ Eusebius tarafından, Nicomedia'ya davet edildi. Arius burada, her tarafa mektuplar yazarak, fikirlerini yaymaya devam etti. Nicomedia'da kaldığı süre içerisinde " Ziyafet " adlı bir eser yazmıştır. Bu arada, Eusebius tarafından Bithynia'da (Nicomedia) bir konsil toplanarak, Arius'un desteklenmesi kararlaştırıldı.⁹⁷

Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır kristolojik münakaşalarla çalkalanırken, Roma İmparatoru Konstantin, Licinius ile taht kavgasına girişmişti. Konstantin rakibini yenerek tahta geçtiğinde, Arius tekrar İskenderiye'ye dönmek üzereydi. Gitmeden önce yazdığı mektuplarda , İskenderiye'de tekrar eskisi gibi ayin yönetmek için izin ve destek istiyordu.

Konstantin iktidara geldiğinde, ülkenin siyasi birliğini sağladığı gibi, halkı huzursuz eden tartışmalara nokta koyarak, dini birliğin de sağlanmasının şart olduğuna inanmıştı. Bunun için, önce Kordova Piskoposu Hosius'a, Arius ve Alexander'e hitaben yazılmış birer mektup vererek, İskenderiye'ye gönderdi. İmparator bu mektuplarında, ülkede huzur ve sükun istediğini, bu tartışmalara son verilmesi gerektiğini belirtiyordu.⁹⁸

Hosius, İskenderiye'den eli boş döndü. O bu tartışmaların, ancak İmparator tarafından çözülebileceğini bildirmiş olmalı ki, Konstantin İznik Konsili'nin gerekli olduğuna inanmıştı.

⁹⁶ -Arius'un bu mektubunun metni için bkz. Çelik, age, I, 87, 57 nolu dipnot

⁹⁷ -Eser bugün mevcut değildir. Bazı parçaları Athanasius'un eserlerinde zikredilmiştir. Bkz. Çelik, age, I, 88, 58 nolu dipnot

⁹⁸ -Vasiliev, age, s. 67

E-İznik Konsili (M.S.325)

a-)İznik Konsili'nin Toplanması

Konstantin'in, Arius ve Alexander arasındaki çekişmeyi gidermek için gösterdiği çaba, netice vermedi. Ülkenin iç huzuru, gittikçe zedeleniyor,devletin milli birliği tehlikeye düşüyordu. Sonunda İmparator, muhtemelen bazı piskoposların telkinleriyle, (Hosius,Eusebius) tartışmalara son vermek ve dini birliği sağlamak için, ökümenik bir konsil toplanmasına karar verdi.

Bu konsilin, bizzat İmparator tarafından toplandığı ve hiçbir Kilise'nin bu işte payı olmadığı, tartışmasız kabul edilmiştir.

İmparatorun emriyle,ülke piskoposlarına davetnameler yazılarak, İznik' te toplanmaları emredildi. Bunun üzerine, Avrupa, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve İran'dan birçok piskopos, (M.S.325) yılında İznik'e geldiler. Ancak, ne davetnameler, ne de konsilin vesikaları günümüze ulaşmamıştır. Hatta bazı tarihçiler, konsilde kayıt tutulmuş olduğundan da şüphe etmektedirler..⁹⁹

Konsile ait bilgilerimiz, konsil üyelerinin bazılarına isnat edilen mektup parçalarına ve bazı kilise tarihçilerinin farklı yazılarına dayanmaktadır..¹⁰⁰

Konsile kaç episkoposun katıldığı tam belli değildir. Değişik kaynaklarda 250-300 kişiden bahsedilirken, Melkit ve Kıpti kaynaklarında, konsil açılışında, 2000'den fazla episkopsun hazır bulunduğu belirtilmektedir. Toplantının yapılacağı İznik'e, 2048 din adamının geldiği ve hepsinin farklı görüş ve inançları olduğu da belirtilmektedir.¹⁰¹

⁹⁹ -Çelik,age I,89

¹⁰⁰ -Vasiliev,age,s.67

¹⁰¹ -Ebu Zehra, age,s.230 ;Dvornik, age,s.6-7; Brian, E.Daley S.J,"Councils" E.R.,IV,125;Davud, Abdu'l Ahad, İncil ve Salib, Kahire 1351, s.13-14

Günümüz kilisesi ise, bu sayıyı 318 olarak vermektedir. Ancak bu 318 kişi, sadece son alınan kararları imzlayanların sayısıdır. Bu sayı da, toplantıya katılanların üçte birini teşkil etmektedir.¹⁰²

Kimisi, İsa-Mesih ve annesinin, Allah'tan ayrı iki ilah olduğunu kabul ediyordu. Kimisi de, Babanın katında Mesih, bir ateşten çıkan şule gibi diyorlardı. Ve ateşten çıkan şule ile ateşin azalmadığını iddia ediyorlardı.

Bu arada bazısının iddiasına göre, Hz. Meryem İsa'yı dokuz ay karnında taşımamış, suyun oluktan geçişi gibi, İsa da, Meryem'in karnından geçip gelmiştir. Çünkü söz, O' nun kulağına girmişti ve bir çocuğun doğuşu gibi aynı anda çıkmıştır.

Bazılarına göre de, Mesih Tanrıdan yaratılmıştır. Özü itibariyle bizim gibi insandır. Oğul, Meryem'den zuhur etmiştir. Tanrı, O'nu ilahi sohbetine eşlik etmeye haiz bir cevher olarak seçmiş, irade ve muhabbeti onda tecelli etmiştir. Bu yüzden de "Allah'ın Oğlu" adını almıştır. Allah birdir, kadimdir ve tek bir uknumdur diyor, üç ad veriyorlardı. Ne İsa-Mesih'e, ne de Ruhu-ı Kudüse inanıyorlardı.

Bir de Arius grubu vardı ki, bunların fikirlerinde tevhitçi bir yaklaşım olduğunu açıklamıştık.

Konsil, resmen İmparator tarafından 20 Mayıs'ta, 103 latince bir konuşmayla açıldı. İmparatorun konuşmasını, birisi Yunancaya tercüme ediyordu. Bu açılış konuşmasından sonra konsil, imparatorun başkanlığında çalışmalara başladı.¹⁰⁴

Toplantıya katılanlar arasında, filozof ve mantık bilginleri de vardı. Toplantı gergin bir havada başladı. Arius ve taraftarları, kendi iman esaslarını tesbit ettikleri bir kitapçığı, konsile sundular. Bu

¹⁰² -Çelik, age, I, 90

¹⁰³ -İznik Konsili'nin hangi günde açıldığı, ne kadar sürdüğü kesin olarak belli değildir. Süryani kaynakları 20 Mayıs - 19 Haziran tarihlerini gösterirken, Grek kaynakları, 14 Haziran-25 Ağustos tarihlerini vermektedir. Bkz. Çelik, age, I, 90, 72 nolu dipnot

¹⁰⁴ -Ostrogorsky, age, s. 44

kitapçıkta, Arius ve Nicomedia'lı Eusebius'un, daha önce bahsettiğimiz İsa hakkındaki düşünceleri anlatılıyordu. Temel olarak; "*Oğul'un Baba'dan aşağı bir varlık olduğu kesinlikle Tanrı olmadığı ve Tanrı ile aynı cevherden olamayacağı.*"¹⁰⁵ tezi, Kitab-ı Mukaddes metinlerine ve çeşitli mantık kurallarına dayanarak ispat edilmeye çalışılıyordu.

Arius'un sunduğu kitapçık okunmaya başlanınca, muhalifler galeyana gelip, kitabı parçaladılar. Muhalif gruplar arasındaki münakaşa küfürleşmeye, mücadele de, kavgaya dönüştü. İmparatorun güvenlik güçleri, her iki tarafı da yatıştırdı. Ariusçu grubun karşısında bulunan muhaliflerin sözcüleri, gruplarının görüşlerini açıklayıp, Arius'un fikirlerine cevap vermeye çalıştılar. Konsil esnasındaki bu tartışmalara ait metinler, günümüze ulaşmamıştır. Ancak İznik Konsili ile ilgili eserlerde, konsilde görüş açıklayan kişilere maledilen fikirler, gerçekte konsilden sonra yazılmış birtakım mektuplar ile bazı kilise tarihçilerinin eserlerinden alınmıştır.¹⁰⁶

İznik Konsili'nde Arius'un en büyük destekçisi, Nicomedia'lı Eusebius idi. Antakya Patriği Eustathius da, İsa'nın, insan yönünün ağır bastığını vurguluyordu. İskenderiye Kilisesi mensupları ise, Oğul'un Baba ile eşit ve aynı cevherden olduğunu savunuyorlardı. Bu tartışmalardan sonra, konsilin tansiyonu gittikçe yükseldi. Mesele artık ilahiyattan çıkıp, Felsefe ve Mantık sahasına kaymıştı. Teslis akidesinin, mantık ile bir türlü izah edilememesi, muhalifleri zor durumda bırakmıştı. Bu esnada, muhalifler içersinden "İhtiyar Espiridon" ayağa kalkarak, Ariusçulara hitaben şöyle bağırdı: "*İsa*

¹⁰⁵ -Markos , XIII/32," Fakat o gün yahut o saat hakkında, ne gökteki melekler, ne de Oğul, Baba'dan başka hiç kimse bir şey bilmez .", Yuhanna, V/30," Ben kendiliğimden birşey yapamam. İşittiğim gibi hükmederim ve benim hükmüm doğrudur.Zira ben kendi irademi değil ,ancak beni gönderenin iradesini ararım.",Yuhanna,XI/28, " Size; giderim ve size gelirim dediğimi işittiniz.Eğer beni sevseydiniz,Baba'ya gittiğim için sevinirdiniz;çünkü Baba benden büyüktür."

¹⁰⁶ -Çelik,age, I,91, 83-84 nolu dipnotlar

ve havarileri bize mantık sanatını değil, basit iman ve ameli teslim ettiler."

İmparator, meselenin bu şekilde halledilemeyeceğini, durumun gittikçe daha da kötüleşeceğini, ülkenin birlik ve bütünlüğünün tehlikeye gireceğini anlayınca, Ariusçulara karşı birtakım tedbirler almaya başladı. Bunun için de tek yol olarak, Arius ve taraftarlarının afaroz edilerek, sürgüne gönderilmesine karar verildi.

İbn Patrik'in ifadesine göre: " Kral Konstantin, 318 piskoposa özel ve büyük bir meclis hazırladı. Kendisi de ortalarına oturup, mührünü, kılıcını ve kamçısını aldı. Onlara gösterdi ve dedi ki: " *Bu gün sizi memleketin üzerine hakim kıldım. Dinin esası ve memleketin salahı için yapmanız gerekenleri yapın.*" Piskoposlar da kralı tebrik ederek, kılıcını kendisine teslim ettiler ve şöyle dediler:" *Hristiyanlık dinini memleketine hakim kıl ve bu uğurda çalış.*" 107

Yirmi defteri önüne sürdüler, burada kanun ve kuralların yazıldığını, bunların bir kısmının krallara, bir kısmının da din adamlarına ait olduğunu, onlarla emel etmesi gerektiğini söylediler. 108

Kararı bizzat imparator onaylayarak, Arius ve taraftarlarını sürgüne gönderdi. Yine imparatorun emri üzerine konsil, sürgüne gönderilen Ariusçu piskoposların yerine, yeni piskoposlar takdis ederek atadı. Afaroz edilen piskoposlar arasında, Nicomedia'lı Eusebius ve Nicea Piskopos'u Theognis de görülmektedir. 109

Nicomedia'lı Eusebius, konsilde Ariusçu fikri benimseyenlerin başında yer almıştı. Konsil aleyhte bir görüş benimseyince ve kararlarına muhalif olanlar afaroz edilince, fikrinden döndüğünü söyleyerek ,imparatorun istediği yönde oy kullanan, 318 kişinin

107 -Wells H.G.,Kısa Dünya Tarihi, s.157 vd.

108 -Ebu Zehra, age, s.230; Dvornik, age, s.7

109 -Ebu Zehra,age,s.236 ;Çelik,age,I,93,88 nolu dipnot

kararını kabul ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Konstantin, onun afarozluğunu kaldırıp, İstanbul'a patrik yaptı. Eusebius, İstanbul Patriği olunca, gizli olarak, Arius'un vahdaniyetçi görüşünü yaymaya başladı.¹¹⁰

Afarozlardan sonra konsil, müzakerelere devam ederek, 20 kanun tesbit etti. Ancak, Ariusçuların konsilden atılması, meseleyi halletmeye yetmedi. Çünkü geri kalanlar, temelde Teslis taraftarı olmasına rağmen, kendi aralarında, İsa hakkında farklı yorumlar yapıyorlardı. Yine imparator devreye girerek, mutlak birliğin sağlanması amacıyla, Athanasius'un görüşlerini esas alarak, Baba ile Oğul'un aynı tabiattan olması anlamına gelen, "*Homoousius*"¹¹¹ tabirini, konsil üyelerine kabul ettirdi. B.Konstantin'in ağırlığı, gittikçe hissedilmeye başlanmıştı. İmparator kararlara yön veriyor, üyeler de O' nun istediği şekilde tanzim ediyorlardı. Hatta, meşhur Kilise Tarihçileri Rufinus ve Socrates, imparatorun, kararları kendi istediği şekilde onaylamak istemeyenleri, sürgün ile tehdit ettiğini kaydetmektedirler.¹¹² Aslında, konsil üyelerinin çoğunun doğulu olması ve Yunanca'yı bilmemesi, bu tartışmalarda ileri sürülen deyimlerin, çok küçük bir azınlık tarafından müzakere edilmesine sebep oluyordu. Çoğunluk da, sonunda bunlara uyuyordu. Böylece, Kilise inancı bu konsilde İskenderiye felsefesine yenik düşmüştü.

Bütün bu tartışmalar ve ihtilaflara rağmen, konsil iman formülünü tesbit etti. Ancak, bugün "*İznik İman Esasları*" diye ileri sürülen bu ilkeler, bazı kilise tarihçilerinin eserlerinde yer alan ifadelerden ibarettir. Zira konsil kayıtlarının elimize ulaşmadığı bir gerçektir.

¹¹⁰ -Ebu Zehra, age, s.236; Ostrogorsky, age, s.44

¹¹¹ -" Zat bakımından aynı, müşabih (İsa ile İlahi Peder), bkz. Schimmel, age, s.232

¹¹² -Çelik, age I, 94

Bugün birbirinden farklı birçok iman ilkeleri bulunmaktadır. Hepsinde ortak olan, “*Teslis*” unsurudur. Bu farklı metinlerden bir tanesi şöyledir:

“ Herşeye gücü yeten, görülen ve görülmeyen bütün şeylerin yaradanı olan, tek bir Baba Tanrı'ya inanıyoruz. Bir tek İsa-Mesih'e de inanıyoruz. Tanrı'nın Oğlu, Baba'dan doğan biricik Oğul, Baba'nın öz varlığından oluşan, Tanrı'dan Tanrı, Nur'dan Nur, gerçek Tanrı'dan gerçek Tanrı, yaratılmış değil doğurulmuş, Baba'nın aynı öz varlığına sahip olan,kendi aracılığıyla gökteki ve yerdeki herşey yaratılmış,biz insanlar için ve kurtuluşumuz için gökten inmiş,Kutsal Ruh ve bakire Meryem aracılığıyla beden alıp,insan olarak, insanlar arasında yaşamış, sıkıntı çekmiş ve üçüncü günde ölümden dirilmiş, göğe yükselmiş,Babanın sağında oturmuş, dirilerle ölüleri yargılamaya gelecek olan O'dur.O'nun egemenliği hiç son bulmaz

Kutsal Ruh'a da inanıyoruz.Rab olan,yaşam veren, Baba'dan çıkıp gelen,Baba ve Oğul ile birlikte tapınılıp yüceltilen, peygamberlerin ağızından konuşan O'dur.

Havarilerin yolunda olan tek bir evrensel topluluğa inanıyoruz.

Günahların bağışlanması için, tek bir vaftizi tanıyoruz.

Ölülerin dirilişini ve gelecek çağın yaşamını bekliyoruz.

Kim ki,Oğul doğumdan önce yoktu veya yoktan yaratılmıştır,ya da cevher yönünden Baba'dan farklıdır, veyahutta, Oğul değişimlere maruzdur derse ,kilise onları afaroz eder.”¹¹³

Son cümle, bildirinin sonuna, bir emniyet sübabı olarak konuldu.

¹¹³ -Barker, age,s.46;Yazman,Yakup, İznik Konsili'nde Ne Oldu? İstanbul 1981, s.7; Sarıçioğlu Ekrem, Başlangıçtan Günüümüze Dinler Tarihi,İstanbul,1983, s.239 ; Çelik,age, I,94

Konsil iman formülünü tesbit ettikten sonra, Kilise ve dini konularla ilgili, Kilise'ye rahatsızlık veren konuları çözümlenmeye çalıştı. Kaynaklarda, 20 veya 22 tane olarak gösterilen bu maddeleri şöyle sınıflandırabiliriz.:

a)I., II., IV., IX., maddeler:Din adamlarının,sihir ve büyü ile uğraşmaları ile ilgili meseleler.

b)III.,XIII.,XV.,XVI.,XVII.,XVIII.,maddeler:Din adamlarının tasarruf ve yetkilerine dair.

c)IV.,V.,VI.,VII., maddeler: Metropolit ve bu merkezlerin imtiyazlarına ilişkin.

d)VIII. madde: Nobatiler denilen ve heretik ilan edilen gruplara ilişkin.

e)IX.,XIV., maddeler:Mürtedlere ilişkin.

f)XII. Madde:Münzevi keşişlerden,tekrar dünya hayatına dönenlere ilişkin.

g)XIX. madde: Samsat'lı Pavlos'çulara ait.

h)XX.madde:İbadetle ilgili.

Konsil çalışmalarını sona erdirdi ve alınan bu kararlar, imparator tarafından tasdik edilerek, tüm kiliselere duyuruldu.

b-Konstantin'in İznik Konsili Üzerinde Etkisi

İmparator Konstantin, bütün memleketlere haber göndererek, patrikleri ve piskoposları toplamıştı. Bunlar ve daha birçok farklı görüş sahibi gruplar, İznik şehrinde bir araya gelmişlerdi. Başlarında Kral Konstantin vardı. Konstantin, her grubun temsilcilerini dinledi. Meseleyi halletmek için, kendi aralarında tartışmalarını emretti. Kim, kendi fikrini daha iyi savunursa, onun fikrini kabul edeceğini söyledi.

Sonuçta, Pavlus'un görüşünü benimseyenler ağır bastılar. Konstantin de, bu piskoposlarla bir toplantı tertipledi. Sayıları 318 idi.¹¹⁴

İlk genel konsil raporlarına göre imparatorun, konsil davetinde ve tartışmaların seyrinde ilk planda rol oynadığı görülüyor. İznik Konsili'nin prosedürü, daha önce kilise tarafından Roma'da ve Afrika'da benimsenen Senato prosedürünün aynısı olmuştur. Bunun için İmparator, piskoposları konsile, senatörleri davet ettiği gibi çağırıyordu. Piskoposlar da, senatörlerin istifade ettiği, masrafların imparatorluğa ait olduğu seyahat ayrıcalığından ve Roma İmparatorluğunun iyi düzenlenmiş olan posta teşkilatından yararlanıyorlardı.

Senatoda olduğu gibi, askıda kalmış problemler, konsilde de önce özel komisyonlarda, en önemli piskoposlar ve imparator tarafından tartışılmış ve neticede, Baba-Oğul'un tabiatı problemini konsilin tayin etmesine karar verilmişti.¹¹⁵

Daha önce de açıklandığı üzere, oturuma imparator şahsen başkanlık etmişti. Roma senatosunda zafer heykeli, başkanlık kürsüsünün önünde duruyordu. Konsilde ise, incil, imparatorla piskoposlar arasına konmuştu. Senatoda olduğu gibi, imparator niçin

¹¹⁴ -Davud, İncil ve Salib, age, s.13; Şehristani, Muhammed b.Ebi'l Kasım, Terceme-i Milel ve'n Nihal, s.151 vd.

¹¹⁵ -Dawson, Cristopher, Batının Oluşumu, (çev.Dinç Tayanç), İst.1976, s.58-59; Dvornik, age, s.7

bu konsili topladığını ve tartışacakları konuyu açıklamıştı. Daha sonra da, teker teker görüşlerini açıklamaları için, piskoposlara başvurulmuştu.

Bu ise, kilise için tehlikeli ve dini konuda bağımsızlığının aleyhine imiş gibi görülmektedir. Fakat böyle bir durum ilk kilisenin, o devirde tanınan tek politik felsefeye ve imparatorluğun politik teşkilatına adaptasyonu sonucu olmuştur. Piskoposların bağımsızlığı ise korunmaktaydı. Zira İmparatorların, senatoda oy kullanma hakları yoktu. Oy verme ayrıcalığı senatörlere aitti.¹¹⁶

Hiçbir imparator, senatoyu feshe ve bu ayrıcalığı kaldırmaya cesaret edememişti. İşte bunun için İznik Konsili raporlarının hiçbir yerinde, Konstantin'in piskoposlarla birlikte oy kullandığı zikredilmemiştir.

İmparatorlarla piskoposların hakları arasındaki uzlaşma, tarihi bir önceliğin söz konusu olduğu piskoposların ayrıcalıklı durumunu muhafaza ediyordu.

Roma'nın önceliği nereden geliyordu? Konsil tartışmalarında, Roma temsilcilerine öncelik sağlanıyordu. Çünkü Roma Senatosu'nda en önemli koltuk baş senatöre ayrılıyordu.

Müzakerelerde, ilk fikri sorulan o oluyordu. İlk oylamayı o yapıyordu. Açıklamaları ve oyu ile diğerleri üzerinde derin bir etki bırakıyordu. Bu yüzden bir çoğu onun oyu ve kararına aynen katılıyordu.

İşte bu prensipler, İznik Konsili'nde aynen uygulanmıştır. Muhtemelen bu durum, Küçük Asya yolculuğuna katlanamayacak kadar yaşlı olan Papa I. Sylevestre'ye bağlı bir işti. Bu konsile o, kendisini temsilen iki piskopos değil, sadece iki rahip göndermişti.

Batı ise en meşhurları Kurtuba'lı Hosius olan dört piskoposla orada temsil edilmişti. Hosius'un, Kredo'nun formüle edilmesinde çok

¹¹⁶ -Dvornik, age, s.7

büyük rolü olmuştu. Hosius imparatorun danışmanı ve sırdaşı idi. Bunun için Kredo'yu, Roma piskoposunu temsil eden iki rahipten önce, o imzalamıştı. Daha sonra, Roma delegesi olarak listenin başına kaydedilmiş ve Roma delegelerinden biri kabul edilmiştir. 117

Konstantin, piskoposların gücünün farkındaydı. Kendi imparatorluk ayrıcalıklarını da gözeterek, konsil kararları hakkında yazdığı bir mektubunda şöyle diyordu: " *Göğün bu lutfunu ve oldukça kutsal olan emrini kabul etmeye hazır olun. Çünkü, piskoposların kutsal konsilinde karar verilen her şey, Allah'ın iradesine atfedilmelidir.*" 118

c-İznik Konsili'nin Sonuçları

1-İman İlkelerinin Tesbiti Açısından

Hristiyan kiliseleri arasında, ilk defa resmi bir itikadname tesbit etmiştir. Ancak tesbit edilen bu İman İlkeleri, ilahiyat tartışmalarına son vermemiş, aksine daha da şiddetlendirmiş ve Hristiyan aleminin parçalanmasına yol açmıştır. Çünkü Hristiyan inancı, Felsefe ve Mantık kurallarına uydurulmaya çalışılmış, ancak "*Teslis*" inancının bu kaideler içerisinde izahı mümkün olmamıştır. Oğul'un Baba ile aynı cevherden olması, Baba'nın Oğul'da tecessüm ettiğinin kabulü,

"*İsa'da beşeri ve ilahi cevherler arasındaki ilgi*" meselesini gündeme getirmiş, bu da kiliseleri V. ve VI. asırda karıştırmıştır. Bir de Kutsal Ruh'un mahiyeti tartışılınca, akli ve felsefi çıkmazlar içinde bunalan kilise, İsa'nın kutsal müjdesinden tamamen uzaklaşmıştı. 119

2-Diğer İlahiyat Tartışmalarının Karara bağlanması

Açısından:

Heretiklerin yeniden vaftiz edilmesi, Paskalya Bayramının hangi günde kutlanacağı, konsilde ele alınan konular arasındaydı.

117 -Sahas, Daniel J., Icon and Logos, London, (ts.), s.30,31

118 -Dvornik, age, s.9

119 -Çelik, age, I,96

Sonuçta; Paskalya, Yahudilerin Fısıh Bayramına en yakın düşen "Pazar" günü kutlanacaktı. Şayet Fısıh Bayramı, "Pazar" gününe rastlamışsa, Paskalya Bayramı ondan sonraki "Pazar" gününe ertelenecekti.¹²⁰

3-Ayrılkçı Cereyanlar ve Arianizm'in Mahkum Edilmesi

Açısından:

Konsil, başta Arianizm olmak üzere, Nobatiyan, Samsatlı Pavlos ve Meletian taraftarları hakkında kararlar aldı. Arius ve taraftarlarının, afazoz edilmesi ve sürgüne gönderilmesi, Arianizm için bir doping oldu.

4-Kiliselerin Organizasyonu Açısından:

İznik Konsili'nin toplanışının ana sebebi, Arius'un görüşlerinde ısrarcılığı, ve taraftarının artması ise de, bir diğer sebep, ülkenin siyasi ve dini bütünlüğünün bozulması ve B.Konstantin'in buna göz yummak istememesidir. O, siyasi huzuru, dini birliği sağlayarak desteklemek istemiştir. Bunun için de, kiliseleri vicdanlara hitabeden, resmi denetimden uzak bir kurum olmaktan çıkarıp, devletin denetiminde bir statüye kavuşturmak gerekiyordu. Böylece, ülke idaresinde kabul edilen eyalet yönetimi sistemi, kiliselere de uygulandı.

Konsilde, papaz sınıfını disipline eden, yirmi kadar karar alınmıştı. Bundan böyle piskoposlarla ilgili takdislerde üç piskopos olacaktı ve imparatorluğun idari taksimine göre, kilise teşkilatı tasvip görmüştü.¹²¹

Aslında bu kararlar, metropolitlerin, imparatorluğun eyaletlerindeki piskoposlara göre imtiyazlı pozisyonları kabul edilmiş oluyordu.

¹²⁰ -Yazman, age, s.11; Çelik, age, I,97

¹²¹ -Bailly, Auguste, Bizans Tarh. (çev. Haluk Şaman), I,14-15 ;Yıldız, Mehmet, Barnaba İncili, Kültür Basın Yayın Birliği, (ts.), s.52; Tercümani, Ebi Abdullah, el- Muryuraki Tuhfetu'l Edib, fi Reddi ala Ehli- s Salib., Beyrut 1988, s.94 vd.

Birçok eyaletleri içine alan piskoposluk başkentlerinde oturan piskoposlar, *Exarques'lar* (Genel Valiler) olarak adlandırılacaktı.Özel birtakım imtiyazlar,onları, bir “Exarque” tarafından yönetilen piskoposlardan üstün bir hale getirmişti.

Konsilin IV. Maddesine göre; Hristiyan alemi başlıca, Roma, İskenderiye ve Antakya diye üç büyük patrikliğe bölündü.Buna göre Roma,tüm İtalya ve yakın çevresi üzerinde, İskenderiye, Mısır ve birleşik eyaletler üzerinde, Antakya ise,Suriye,Anadolu ve Doğu üzerinde söz sahibi olacaktı.Bu bölgeler yanında, Kudüs'ün mazisi ve manevi üstünlüğü göz önüne alınarak, ona da “şeref payesi” verilmiş, ancak idari yönden, yine Antakya Kilide'sine tabi kabul edilmiştir.122

d-İznik Konsili'ne Eleştirel Bir Yaklaşım

İznik Konsili, toplantıya davet şeklinden,konsile katılanların durumuna,kararların alınış şeklinden,imparatorun konsil üzerindeki etkisine kadar her yönden eleştiriye açıktır ve eleştirilmiştir.Bu eleştirilerden birkaç tanesini şöyle sıralayabiliriz:

a-Konsile davet edilen kişilerin durumuna baktığımızda,bu din adamları, Konstantin'in isteği ile, İznik'e kadar gelmişlerdi.Doğu ve Batı bölgelerinden, katılımcıların olduğu göz önüne alınırsa, sayılarının çok kalabalık olduğu ortaya çıkmaktadır. Rivayetlerin bir çoğu, ikibinin üzerinde din adamının katıldığını bildirmektedir. Ancak kararların altında, azınlık bir grubun imzası vardır.123

Bu 318 kişilik azınlık grubun,düşünceleri esas alınarak iman esasları belirlenmiştir. Ötekilerin düşünceleri neydi? Hepsinin görüşleri farklı mıydı ki, onlardan hiç bahsedilmemiştir.? Bu gruplar içersinden, bir görüş üzerinde, sadece 318 kişi mi birleşebiliyordu.? Ya da,toplantıda çoğunluk sağlanamadı da, en çok taraftar toplayan

122 -Çelik,age, I,97, 106 nolu dipnot.

123 -Ebu Zehra,age,s.232

görüş mü benimsendi.? Bu sorular, muallakta kalan sorular olup, araştırmacıyı düşündürmektedir.

Konstantin,318 kişilik gruba özel bir toplantı tertip etmiş ve onlara hükümdarlığın alametlerini takdim ederek, kendi istediği doğrultuda karar verilmesini istemiştir.Arius'un görüşlerini destekleyen grubun, 700 kişi kadar olduğu kabul edilmektedir.124 Eğer mesele, çoğunluğun görüşünü kabul etmek olsaydı, muhaliflerin de kabul ettiği incillerden deliller getirip, görüşünü ispat eden Arius'un görüşlerinin kabul edilmesi gerekirdi. Arius'un incillerden deliller getirerek, İsa'nın Tanrı olmadığını ortaya koyması üzerine, muhalifler incilleri tahrip kararı aldılar.Bunun üzerine, Mesih'in Tanrılığını kabul eden bölümleri ,incillerden ortaya çıkarmaya çalıştılar.İncillerin aslında böyle bir şey olmadığı için de,eklemeler ve çıkarmalarla incilleri değiştirdiler.

Yine bu 318 papaz da Mesih'in Tanrılığı hususunda müttefik değillerdi.Ancak Konstantin,hükümdarlık simgesi olan, mührünü, kamçısını ve kılıcını,onlara hükmetmek üzere takdim edince,görüş birliğine vardıklarını söylemişlerdir.!Yani hükümdarlık arzusu ve dünyalık sevgisi, onları Konstantin'in arzusunu kabul etmeye sevketmiş, İmparator da onlarla özel bir toplantı yapmıştı.!Ve bu grup, gerek imparator korkusuyla, gerekse makam ve mevki hırsıyla, Mesih'in Tanrılığını kabul etmişler, halkı da buna inanmaya zorlamışlardır.125

b-İznik Konsili'nde alınan kararlarla,Konsil kendisini, hükümet mevkiinde farzederek,dini bir kurul olduğunu kabul ettirmiştir.Halka bir takım dini emirler vererek,ister istemez kendilerine itaat etmelerini buyurmuş, dini emirlerin din kitaplarından değil,kendilerinden alınacağını belirtmiştir. Sözleri, Kutsal Kitab'a uysun uymasın, hucet olarak görülecek ve kabul

¹²⁴ -Ebu Zehra,age,s.232

¹²⁵ -Ebu Zehra,age,s.233

olunacaktı. Bu kararla, kendi kutsal kabul ettikleri kitaplarına muhalefet ediyorlardı.126

c-İznik Konsil'i,kendi görüşlerine muhalif olan kitapları,toplatıp yakmayı emretmişti. Konsil, görüşüne aykırı hiç bir bilginin,halka ulaşmasını istememiş,buna engel olmaya çalışmıştı.Konsil bu kararında hatalıydı. Nitekim daha sonraki konsillerde, bu kararlar eleştirilmiş, hatalı olduğu yine konsiller tarafından kabul edilerek, yakılan kitaplardaki bölümler tekrar kutsal sayılmaya başlanmıştı.Ahd-i Atik'in bir çok bölümünün okunması yasaklandığı halde,sonraki konsiller bu yasağı kaldırmıştır.Ahd-i Cedid'in bölümleri; Pavlus'un İbranilere Mektubu, Petrus'un ikinci mektubu,Yuhanna'nın ikinci ve üçüncü mektubu,Yakub'un Mektubu, Yehuda'nın Mektubu ve Yuhanna'nın vahiyleri yasaklanmıştı. Daha sonra bu yasaklar kaldırılmıştır.

Demekki, konsil her kararında isabetli değildi.Eğer Kutsal Kitaplar konusunda yanılmışsa,diğer konularda da yanılmaz olması düşünülemezdi.Nitekim yanılğı içersinde oldukları, sonraki konsillerde ortaya çıkmıştır.127

d-İznik Konsili'nin toplandığı,325 yılında, Konstantin'in Hristiyanlıktaki durumu neydi.?Acaba,Konsil'in toplandığı sırada, Konstantin Hristiyanlığı, taraf tutacak kadar iyi biliyor muydu.? Kaynaklarda, Konstantin'in ölüm döşeginde vaftiz olduğu belirtilmektedir.128 Demek ki, Konsil toplandığı sırada Konstantin Hristiyan değildi, dolayısıyla taraflardan birini, sonucu değiştirecek şekilde desteklemesi hatalıydı. O halde, Konstantin İsa'nın Tanrılığını kabul ettirirken, Hristiyanlığı putperestliğe yaklaşıtıyordu.

126 -Matta,XX/24,26

127 -Ebu Zehraage,s.234

128 -Ebu Zehra, age,s.236

e-Hristiyanlar İznik Konsili Kararlarını Nasıl Benimsediler?

İznik Konsil'i kararları ile,Arius tarafından savunulan ve tek bir Tanrı olduğunu ileri süren tevhitçi inanış, kökten yok edilememişti.Bir düşünce, ancak iyi temellendirilmiş,sağlam delillere dayandırılmış bir görüş ile yokedilebilirdi.Ancak İznik Konsil'i sonrası ortaya çıkan durum, tamamen bir fikir karmaşası idi.Bu ortamda Ariusçu düşünce, daha da gelişmiş ve yayılmıştı.

Ariusçu düşünceye sahip din adamları,kendilerini gizleyerek, Konstantin'e yaklaşmayı denediler.İmparatorluk mevkilerinde yer alıp, imparatorun güvenini kazanmaya çalıştılar.Ariusçular da, aynen muhalifleri gibi, imparatorun gücünü kendi yanlarına çekmeye çalıştılar.

Nicomedia'lı Eusebius,Konstantin tarafından affedilip, İstanbul Patrikliğine getirilince,tevhid inancını gizli gizli yaymaya başladı. Tyre(Sur) Konsil'i toplanınca, Eusebius ve İskenderiye Patriği de bu toplantıya katıldı.Eusebius toplantıyı fırsat bilerek, Arius'un görüşlerini açıklayıp, İsa'nın Tanrı olmadığını belirtti.Bu konsilde, tevhit inancına bağlı bir çok din adamı olduğu için,hemen afaroz kararı alamadılar.129

İskenderiye Patriği ile Ariusçular arasında uzun tartışmalar meydana geldi.İş çığrından çıkıp,İskenderiye Piskoposu'nun dövülmesine kadar vardı.Tevhid inancına bağlı Ariusçular, inançlarına sımsıkı bağlı olup, sayıları da hayli kalabalık olmuştu. Hatta Tyre(Sur) Konsili'nde, İskenderiye Piskoposu dışında herkes, Ariusçu düşünceyi savunuyordu.130

Ariusçular,Allah'ın birliği inancını benimsedikleri gibi,İsa'nın Tanrılığı inancına da savaş açtılar.Pek çok taraftar toplamışlardı. Konstantin'in ölümünden sonra, yerine geçen oğlu Konstantin'in

¹²⁹ -Ebu Zehra, age,s.236;Çelik ,age,I,100

¹³⁰ -Çelik ,age,I,100

çevresini sararak, onu etkilemeye ve kendi saflarında yer almasını sağlamaya uğraştılar.

Ariusçu görüş, Kostantinapolis, Antakya, Babil ve İskenderiye'da hakimiyet sağlamıştı. Mısır ve İskenderiye'li Hristiyanların pek çoğu Ariusçu idiler. Bir çok kilise "Tevhitçi" görüşü benimsemişti. Aksi görüşte olanlar, din adamları tarafından yerlerinden indirilip, öldürülmeye çalışılıyorlardı. Ancak sayıları fazla olsa da, iktidarda olanlar her zaman galip geliyordu. Putperest düşüncenin etkisinde olan gruplar, Hristiyanlığı putperest bir din haline getirmek için, eski Roma paganizmi ile Hristiyanlığı uzlaştırmaya çalışıyorlardı. Böylelikle Hristiyanlık, bir yığın efsaneler ve putperest inançlar sistemine dönüşüyor ve hak mezhep kayboluyordu.

Tyre(Sur) Konsili'nin toplanmasından sonra, Arius Kudüs'e geldi. Bu arada Ariusçu piskoposlar, imparatoru, Arius'u tekrar İskenderiye Patriği tayin etmesi hususunda ikna ettiler. Ancak Arius'un ömrü patrik olmaya yetmedi. İskenderiye'ye gelirken vefat etti. (M.S.335-336)131

f-İznik Konsili Sonrası Telolojik ve Siyasi Tartışmalar

İznik Konsil'i sonrasında, Arianizm yeniden canlanma ümidi olmaksızın, tamamıyla ezilmiş gibi görünüyordu. Görünüşte ülkenin dini birliği sağlanmıştı. Ancak Konsil'in Arius ve taraftarlarını mahkum etmesi, yeni birtakım tartışmaların, yeni hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu.

Ülke baştan başa kaynıyordu. Sürgün edilen piskoposların tarafları boş durmuyor, görüşlerini yayıyorlardı. Konstantin, doğunun durumunu iyi bilmediğini ve Ariusçulara karşı cephe almakla, ülkenin birliğini daha da tehlikeye düşürdüğünü görmüş olmalı ki, tavırlarında tamamen Arianistler lehine değişiklik görülmeye

¹³¹ -Çelik ,age,I,101,102

başlanmıştı. Arianistler lehine yapılan, en büyük icraatı ise, Arius dahil tüm sürgünlerin affedilmesi oldu.¹³²Bazı kaynaklarda, bu değişikliğin, basit birtakım ilişkilerden ve etkilerden kaynaklandığı belirtilse de, devlet politikasındaki bu değişikliğin sebebini burada aramak hatalı olurdu.

Konstantin, Arianizm hakkında karar verirken, Doğu bölgelerinin durumunu iyi bilmiyordu. Halbuki Ariusçuluk, en çok taraftarını doğuda bulmuştu. Dini kanaatlarını batıdan almış ve batılı ruhbanların(Hosius gibi) tesiri altında kalmış olan imparator, İznik Amentüsü'nün ve alınan kararların, doğunun dini düşüncesine ve kiliselerin büyük çoğunluğunun anlayışına ve toplulukların arzularına muhalif olduğunu geçte olsa anlamıştı. Ayrıca, ülkenin her konudaki birliğinin sağlanmasına önem veren imparatorun, konsilin sonucunda iç huzurun tamamen bozulduğunu görmesi fikirlerinde değişikliğe yol açmıştı.

g-)II. İznik Konsili (M.S. 787)

Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki uçurum, Iconoclaste (tasvir ve heykel düşmanlığı) tartışmalar sırasında daha da derinleşti. Bu tartışmaya, İmparator III. Leon'un (717-741) direk müdahalesi de, daha çok tahrik unsuru oldu. İmparator 726 tarihindeki fermanı ile Hristiyanları, azizlerin resimlerine tapınmaya karşı koruyordu. Birçok tarihçiye göre bu ferman, imparatorluğun bir çok doğu eyaletlerini, müslüman Arapların işgalinden sonraki durumunu yansıtıyor. Doğu eyaletlerinin bir çoğu, dini şeylerin resmedilmesi karşısında Yahudi düşüncesini paylaşıyordu. İmparator Leon da bu fikirlerin hakim olduğu İsaurie'de büyümüştü. Putperestlik olarak kabul edilen, tasvirler kültüne muhalefeti de, onun aldığı ilk eğitimden kaynaklanıyordu. III. Leon ikinci bir fermanla, İsa-Mesih'in, ve azizlerin bütün resimlerini yasaklıyordu. İmparator,

¹³² -Ostrogorsky, age, s.44; Vasiliev, age, s.68

doktrinel sahaya müdahalesinin haklı olduğunu savunuyordu.¹³³ Buna karşılık olarak papa da, bunun yanlış olduğunu şöyle bildiriyordu:

”Dogmalar imparatorları değil, rahipleri ilgilendirir.Nasıl ki rahibin,sarayın işlerini idare ve imparatora bir görev önerme hakkı yoksa, imparatorun da kiliseyi yönetme, din adamlarına hükmetme, çok aziz olan sakramentlerin sembollerini çekip çevirmeye ve takdis etmeye hakkı yoktur...”

Yine de, imparator kararında ısrarcı davranıp, tasvir yanlısı *Germain'in* yerine, İkonoklast bir patrik atadı.Böylece İstanbul ile Roma arasındaki kavga şiddetlendi.

Konstantine V (741-775), daha da ileri gitti.754’ de İstanbul’da bir konsil toplayarak,Doğu kesiminden gelen 338 piskoposun, anti-ikonoklast’ları afaroz etmesine izin vermişti.¹³⁴ Onun halefi,IV. Leon’un karısı İmparatoriçe İrene,İstanbul’da bir konsil topladı. Bu konsilin,“Tasvir Kıranlar“ tarafından dağıtılması üzerine, imparatoriçe bir yıl sonra 787’de konsili İznik’e nakletti.Konsil sonunda 350 piskopos, İkonoklast konsillerinin kararlarını mahkum ederek, tasvirler kültüründeki resimlerin, tasvir ettiği şahıslar olduğunu ilan etmiş ve ibadete layık olanın yalnız Allah olduğunu belirtmiştir.Bu konsil,batıda çok sonraları tanınmıştır.Konsilin kararlarını tercüme ederken, ortaya çıkan hataların birinde, piskoposların tasvirlerle tapınmaktan bahsettikleri yazılmıştı. Almanya İmparatoru Charlemagne’in ilahiyatçıları, derhal resmi bir yayınlı, konsil kararlarını eleştirerek, tasvirlerin sadece eğitici yönlerini vurgulamışlardır. Sonunda,kilise hiyerarşisine karşı tedbir almaktan sakınan imparator,794’teki konsille,787 konsilini reddetmiştir.

¹³³ -Aydın,Mehmet,Konsiller Tarihi, s.24 ;Sahas,age,s.32

¹³⁴ -Sahas,age,s.32

“Tasvirler Kültü”,imparatorluk kararnamesi ile kabul edilen mahalli bir sinodla, benimsenmiştir.(843)135Doğu Kilisesi’nde hala bu zafer, Ortodox bayramı olarak kutlanmaktadır.136

Tasvir çekişmesi,Bizans sanatı üzerinde derin izler bırakmıştır. Baba Allah’ın tasvir edilmesi yasaklanmış.Yine Bizans’ta, artık heykelin yerini, alt-kabartmalar almıştı.

Tasvirler kültüne karşı düşmanlık, Bizans toplumunun etkili çevresinde, daima üstünlüğünü göstermiştir. İmparatoriçenin danışmanları, tasvirlerin restorasyonunda ve eski ikonların işlenişinde itidali tasviye etmişlerdi.Ancak bu kararlar da, çatışmaları engelleyemedi.

¹³⁵ -Sahas,age,s.43

¹³⁶ -Aydın,Mehmet,Konsiller Tarihi, s.26

ÜÇÜNCÜ

BÖLÜM

KÜLTÜREL AÇIDAN İZNIK

A-İznik'te Değişik Kültürlere Ait Eserler

İznik, uzun yıllar boyunca değişik kültürlere ev sahipliği yapmış bir bölge olarak, üzerinde hala eski kültürlerin izlerini taşımaktadır. Zaten isminden bahsederken, geçmişin izlerini taşıyan bir şehir olduğu için, "Nicaea'nın izi" anlamında, "İz-i Nikya" dendiğini belirtmiştik.¹³⁷

İznik'te, başlıca Roma, Bizans, ve Osmanlı dönemi eserlerine rastlamaktayız. Bu eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmış, bazıları da zaman içerisinde kaybolmuştur. Restorasyon geçiren eserler asıllarına uygun şekilde tamir edilmeye çalışılarak, üzerlerinden zamanın yıpratıcı izleri silinmeye çalışılmıştır. Roma öncesi döneme ait eserler, tamamen yok olmuş diyebiliriz.

1-) Hellenistik Çağa Ait Anıt-Mezar:

İznik'in, erken dönemden kalan tek eseri, kasabanın doğu tarafında, bir tepe üzerinde bulunan, yekpare bir taş kitlesinden oyulan bir Lahit veya mezar odası idi. Halk tarafından, "Berberkaya" diye adlandırılan bu mezarın yarısı önceleri parçalanmış olup, kalan kısmı aşağı yukarı, 4.50x4m. ölçülerindedir. Herhalde uzunluğu 5m. kadardı. Kral mezarları grubuna giren bu lahit, yapıldığı yerden taşınırken, çatladığı için bırakılmış olmalıydı. Bithynia kralı II. Prusias (m.ö. 185-149 için yapıldığı söylenen bu mezar odası, seyahatlerin dikkatini çekmiş olmalı ki, İznik ile ilgili tüm eserlerde, ön planda görülmektedir. Bu eser, 1950'li yıllarda define arayıcıları tarafından tahrip edilip, parçalanmıştır.¹³⁸

¹³⁷ -Bkz. 4 nolu dipnot.

¹³⁸ -Eyice, Semavi, İznik, Tarihçesi ve Eski Eserleri, İstanbul, 1988, s.4

2-)Roma Dönemi Eserleri:

a-Surlar:

M.S.259'dan 1222 yılına kadar, değişik yıllarda inşa edilmiştir. Surlar 4927 m. uzunluğunda olup, yükseklikleri ortalama,13,14 m. yüksekliğindedir.Bütün şehri saran,surlar üzerinde 114 adet burç bulunmaktadır. Yenişehir kapısındaki kitabelerden,surların, 268-269 yıllarında Claudius Gothicus zamanında yapıldığı tesbit edilmiştir.139

b-Şehrin Kapıları

1-)İstanbul Kapı:

İmparator Hadrianus zamanında yapılmıştır.İç içe üç kapı halindedir.İstanbul kapının kente açılan ve değişik mimari parçalarla örülmüş,iç kapının iki yanında,iki tayıatro maskı da ilgi çekicidir.

2-)Yenişehir Kapı:

Şehrin güneyinde yer alan bu kapının, ancak bir bölümü günümüze kadar gelmiştir.Bu kapı,İmparator Claudius II zamanında yapılmıştır.

3-)Göl Kapı:

Batı yönünde yer alan bu kapı,bugün kaybolmuştur.

4)-Lefke Kapı:

İmparator Hadrianus zamanında yapılmıştır.Şehrin doğusundadır. Lefke Kapının kuzey dış kapısında yer alan ve Laskarisler zamanında konulduğu tahmin edilen, beyaz mermerden iki friz dikkat çekmektedir.Birinin üzerinde, kabartma halinde,mağlup olan tarafın ganimetleri getirişi işlenmiştir. Diğerinde ise, Romalı piyadelerin, askeri kıyafetleri içinde, silahlarıyla hareket edişleri işlenmiştir.140

¹³⁹ -Eyice,age, s.7;Umar,Bilge,Bithynia, Büyükşehir Belediyesi Bursa Belgeliği,(ts.),s.20

¹⁴⁰ -Umar,age, s.20; Eyice,age, s.6-7

c-Roma Tiyatrosu:

Roma İmparatoru Trajanus tarafından, eyalet valisi Plinius'a inşa ettirilmiştir. Dr.Bedri Yalman,15 yıldır bölgede kazılar yaparak, tiyatronun büyük kısmını ortaya çıkarmıştır. Kuzeydeki sahne kısmı, lotus palmet kymation, üçlü defne yaprakları, mızraklar, kılıçlar, miğferler vb. araçlarla kabartma olarak işlenmiştir.141

d-Dikilitaş ve Masklar:

Elbeyli Kasabası ovasında,L.Cassius Philiscus için,mezar anıt olarak yapılmıştır.Üç köşeli ve mermerden beş büyük taştan oluşan dikilitaş,12 m. uzunluğundadır.

İstanbul kapının iki yanında,İznik Tiyatrosu'ndan alınarak burada kullanılmış, iki mask vardır.Beyaz mermer blokların düz yüzeylerine, kabartmalı olarak işlenmiş olan masklardan biri bayan, diğeri de erkeği temsil etmektedir.Zamanla yüz hatları aşınmıştır.142

3-)Bizans Devri Eserleri

a-)Kiliseler:

1-)Ayia Sofiya Kilisesi:

Şehrin tam ortasında,Roma döneminden bir yapının (gymnasium) üzerine inşa edildiği ve IV.yy.ait olduğu tahmin edilen, büyük bir kilisedir.M.S.787 yılında II.İznik Konsili, burada toplanmıştır. XI.yy. depremde sonra mimarisinde önemli değişiklikler yapılan kilise, Orhan Gazi tarafından camiye çevrilmiş, K.Sultan Süleyman zamanında, Mimar Sinan tarafından onarılmıştır. (1520-1566) İçerisi temizlendiğinde, renkli taşlardan yapılmış, döşeme mozaiği bulunmuştur. Son yıllarda ufak tefek onarımlar gören kilise, 2000 yılına hazırlanmaya çalışılmaktadır.143

¹⁴¹ -Eyice,age,s.6

¹⁴² -Umar,age,s.21;Eyice,age,s.5

¹⁴³ -İznik ,Tarih ve Müze Komitesi Yayınları,İstanbul,1943,s.7

2-)Koimesis (Meryem'in Göğe Uçuşu) Kilisesi:

Piskopos Hyakinthos tarafından, 750 yıllarında yapıldığı söylenen kilisenin daha eski olabileceği tahmin edilmektedir. Burası "Hyakinthos Manastırı" olarak bilinmekteydi. İçerisinde, Kucağında İsa olan Meryem mozaiği,dört incil yazarını, kitaplarını hazırlarken gösteren mozaik yer alıyordu.Yine bazı yağlı boya tablolar yer almakta olup, birinde İznik Konsili tasvir edilmişti.Bu eserlerin bir kısmı, müzede sergilenmektedir.

3-)Ayios Trifanos Kilisesi:

İstanbul Kapı yakınında, yıkıntı halindedir. II.Theodoros Laskaris'in, 1255-1256 yılında bir felsefe okulu ile birlikte yaptırarak, kendi koruyucu azizi olduğuna inandığı,"Hagios Tryphon'a" sunduğu kilisedir.¹⁴⁴

b-)Yer Altı Mezar Odası(Hesbekli Hipojesi)

Erken Hristiyanlık dönemine ait olan bu eser, duvarlarındaki çok renkli freskler açısından önemlidir. Girişin iki yanında, kuyruklarını yuvarlak şekilde açan, iki tavus kuşu motifi yer almaktadır. Ancak büyük ölçüde bozulmuştur.

c-)Böcek Ayazması(Vaftistarium):

M.S.VI. yy. ait olan bina,kutsal bir su kaynağı olarak görülmektedir. Tam ortasında dört köşe bir havuz vardır.Hristiyan çocuklarının vaftiz edildiği yer olarak bilinen ayazmada,havuzun kenarında İbranice ve Grekçe bir kitabe mevcuttur.

d-)Su Yolları:

Lefke Kapısı dışında,M.S.527-565 yılları arasında Justinien tarafından yapılan kemerler, sulama işlerinde kullanılmıştır.

¹⁴⁴ -Semavi Eyice, bu kilisenin, Yenişehir kapısı yakınlarında olduğunu belirtmektedir.Bkz. İznik,s.20-21

e-)Senato Sarayı Kalıntıları:

Senato sarayı göl kıyısında, şimdiki İnciraltı denen yerdeydi. M.S.325 İznik Konsili'nin toplandığı yer olarak bilinen bu yerden günümüze bir şey kalmamıştır.

4-)Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri

İznik 1331 yılında Osmanlı idaresine geçtiği andan itibaren, kısa sürede bir sanat ve ticaret merkezi haline getirilmeye başlandı. İznik'te, o günlerden kalan eserlerden günümüze ulaşanları şöyle sıralayabiliriz.

1-Hacı Özbek Camii:

İznik'te Osmanlılar zamanında yapılan ilk eser olup, halk arasında çarşı camii olarak bilinir.1334 yılında yapılan caminin kitabesi, pencere içindeki duvarda korunmaktadır.¹⁴⁵

2-İsmail Bey (Selçuk) Hamamı:

14.yy. beylikler dönemi eseri olup, bugün harap durumdadır.İç mimarisi ve döner kubbesi dikkat çekicidir.

3-Orhangazi Camii ve Hamamı:

Yenişehir kapısı dışında, Kırgızlar türbesinin karşısındadır. Harap olmuştur. İznik'in işgalinden önce, Orhangazi tarafından yaptırılmıştır.

4-Nilüfer Hatun İmareti:

1388 yılında I.Murat tarafından, annesi için aş evi olarak yaptırılmıştır. Ters T planındadır. 1960'tan beri müze olarak kullanılmaktadır.

5-Yeşil Cami:

1378-1391 yıllarında Çandarlı Halil Hayrettin Paşa tarafından, Mimar Hacı Musa'ya yaptırılmıştır.Merkezi kubbeli, Osmanlı camii mimarisinin ilk örneğidir.Caminin minaresi çinilerle süslenmiş bir şaheserdir.

¹⁴⁵ -Eyice,age,s.26-27; İznik , TMK.,s.19-20

6-Şeyh Kutbeddin Camii ve Türbesi:

Çandarlı İbrahim Paşa tarafından, 15.yy.'da inşa edilmiştir. Türbede, müderris Şeyh Kutbeddin yatmaktadır.

7-Süleyman Paşa Medresesi:

1332 yılında, Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Avlulu medrese türünün en eski örneklerinden biridir.

8-Mahmut Çelebi Camii:

1442 yılında, Mahmut Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Yeşil Caminin benzeridir. Mahmut Çelebi avluda gömülüdür.

9-Çandarlı Hayrettin Paşa Türbesi:

14.yy. sonlarında inşa edilmiş olup,iki kubbelidir.Mezar taşlarındaki işçilik mükemmeldir. Taşların üzerindeki Farsça yazılar, sanat harikası kabul edilir.

Bunların dışında,I.ve II.Murat Hamamları,Kırgızlar,Sarı Saltuk , Alaeddin-i Mısri,Abdolvahap Sancaktari türbeleri de günümüze gelen eserlerdir.146

İznik Müzesinde ise, çevreden toplanmış, onlarca eser sergilenmektedir.

B-)İznik ve Çinicilik

İznik Osmanlı döneminde, büyük çini merkezlerinden biri olmuştur.Osmanlıdan günümüze gelen en eski çinileri, Yeşil Cami minaresinde görülmektedir.İznik'te 15.yy.'da başlayan çinicilik gelişerek, şehre "Çinili İznik" denmesine sebep olmuştur.İznik'in mahallelerinde,çini imal eden fırınlar yer almaktaydı. İznik'te çini esnafları lonca halinde teşkilatlanmıştı. Osmanlı padişahları yaptıracakları eserlerin çinilerini, İznik Valili'ğine bildirirlerdi. Böylece İznik çinileri, devletin değişik bölgelerinde, süsleme işlerinde kullanılır olmuştu.Osmanlı döneminde, iç tezyinata kullanılan çiniler,24x24 ebadında ve 2-3 cm.kalınlığında olmaktadır.

¹⁴⁶ -Eyice,age,s.26-28; İznik , TMK.,s.20-30

İznik Yeşil Camii'nin minaresinde ise, değişik geometrik şekiller kullanılmıştır. Çini üzerindeki şekiller, kıvrık dallardan oluşan Hatayi ve Rumi desenlerden, yıldızlara kadar çok değişiklik göstermektedir.

16.yy.'da imal edilen çinilerde, beyaz zemin üzerinde çiçek motifleri, mavi, sarı, lacivert renklerde işlenmiştir. Bu yüzyılın sonlarında, çini işlemlerinde zenginlik ve kalite görülür. Mercan kırmızısı renk, çinilere ayrı bir güzellik katmıştır. Bu dönem çinileri, Topkapı Sarayı'nda ve Süleymaniye Camii mihrabında kullanılmıştır.

17.yy.'da çinicilikte bir gerileme başlamıştır. Ancak yine de bu devrin çinileri, Sultan Ahmet Camii ve Revan, Bağdat köşklerinde kullanılmıştır. Daha sonra siyasi ve mali krizler yüzünden çinicilik kaybolmuştur.

Günümüzde, Oktay Aslanapa, İznik çiniciliği üzerine araştırmalar yaparak, eski çini fırınlarının yerlerini tesbit etmiştir. Son yıllarda İznik'te yapılan kazılar ve çalışmalar sonucunda, çinicilikte ve çini ile ilgili sanatlarda hareketlilik görülmektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ -Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, İstanbul, 1984, s.317-331; Eyice, age, s.27-28

Sonuç

Kurulduğu ilk çağlardan beri, her dönemde özelliğini korumuş olan İznik, 2000 yılında bir kere daha dünyanın gündemini işgal edecektir.

İsa'nın doğumunun iki bininci yılı kutlamalarının yapılacağı bu bölge, tekrar eski misafirlerini ağırlamak için hazırlanmaktadır.

Kurulduğu antik çağda, krallıklar tarafından paylaşılamayan İznik, değişik kültürlerin etkisinde kaldığı için, bir çok eski esere sahiptir. Zaman zaman bölgede yapılan kazılarda, o dönemlere ait eserler gün ışığına çıkarılmaktadır. Bitinya bölgesi, Küçük Asya'nın en çok işgale uğramış yeri olduğu için, şehirlerde harabe halinde eserler ya da toprağa gömülmüş yıkıntılar buluyoruz.

Roma Döneminde İznik'te toplanan konsil, Hristiyanlığın esaslarını belirlemişti. Bu konsile katılanların görüş farklılıkları sonucu etkilememişti. Hristiyanlık, pagan Konstantine teslim edilmişti. Öğretisini inatla savunan Arius ve arkadaşları ise afaroz yoluyla susturulmak istenmiş, ancak başarılı olunamamıştı. Konstantin'in dini görüşü ne olursa olsun, ister samimi bir hristiyan, ister bir putperest, o, siyasi manada kendini ve krallığını, menfaatini korumuştur. Sayıları artan Hristiyan grupları kızdırmak onun için tehlikeli olabilirdi.

Konsil üzerinde açıkça etkisini hissettirmiş, kararlar üzerinde etkili olmuştu. Konsili toplantıya çağırma metodu, kullandığı terimler, hep senato toplantılarını hatırlatmaktadır.

Hristiyan dünyasındaki tartışmalar, İsa'nın uluhiyeti merkezinde odaklaşmıştı. Athanasius ve Arius bu konuda iki uç noktayı oluşturuyordu. Arius doktrinini tevhitçi bir anlayışla savunmuştu. İnanların sayısının fazla olduğu, diğerlerinin, en azından belli bir fikir içinde olmayışı Arius'un işine gelmişti. Ancak kralın baskısıyla bertaraf edilmişti.

Yapılan konsil tartişmalara çözüm getirmek yerine, direktme ile bir takım kararların alınmasına sebep olmuştur. Konsili imzalayanların kendileri bile, buna inanmamışlar, daha sonra itiraf etmişlerdir.

Konsil sonucunda ortaya konan iman formülü(Credo) kiliselerde tatbik edilmeye başlanmış, günümüzde hala bu kredoyla ibadet edilmektedir.

İznik II.Konsil ile, adını bir kez daha duyurdu.Bu konsilden sonra İznik karşımıza, içersindeki kültürel değerlerle çıkmaktadır.Şehir üzerinde müslümanların imar faaliyetleri sonucunda, birçok eser ortaya konmuştur.Bu eserlerin birçoğu,günümüze kadar gelmiştir.

İznik'teki kültürel eserlerden günümüze ulaşanlar, restore edilerek,ziyarete açılmıştır.Üzerlerindeki sanatsal süslemeler ve mimarileriyle göz kamaştırmaktadır.

İznik'in ,çini üretim merkezi olması 14.yy. doğrudur. İznik çinileri, Osmanlı Devletinin her yerine yayıldı.Saraylarda ve camilerde İznik Çinileri kullanılmaya başlandı.

BİBLİYOGRAFYA

- AKŞİT, Oktay, Roma İmparatorluk Tarihi, İst. 1970
- AKSUN, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1994
- ASLANAPA, Oktay, Türk Sanatı, İstanbul, 1984
- AŞIKPAŞAZADE, Tevarih-i Al-i Osman, İstanbul, H, 1332
- ATAURRAHİM, Muhammed, İslam Peygamberi İsa (çev. Kürşat Demirci), İstanbul, 1994
- AYDIN, Mehmet,
- * Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Konya 1989
 - * Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, Ankara, 1995
 - * Hristiyan Genel Konsilleri, ve İkinci Vatikan Konsili, Konya, 1991
- BAİLLY, Auguste, Bizans Tarihi, (çev. H. Şaman), tarihsiz, İstanbul
- BARKER, G. O'nun İzinde Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi, İstanbul, 1985
- BAYET, Albert, Dine Karşı Düşüncenin Tarihi, Varlık Yay. İst. 1970
- BAYKAL, Kazım, Bursa ve Anıtları, Bursa 1950, (II. baskı, İst. 1982)
- BAYRAK, M. Orhan, Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, Remzi Yay., İst. 1982
- BERTRANDON, de la Broquiere ve Seyahatnamesi (çev. Semavi Eyice), İstanbul, 1975
- BRANDON, S. G. F., A Dictionary of Comparative Religion, London, 1970
- ÇELİK, Mehmet, Süryani Kilisesi Tarihi, İstanbul, 1987
- DANIŞMEND, İsmail Hakkı, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yay. tarihsiz
- DAVUD, Abdu'l Ahad, İncil ve Salib, Kahire 1351
- DAWSON, Cristopher, Batının Oluşumu, çev. Dinç Tayanç, İst. 1976
- DOĞRUL, Ö. Rıza, Yeryüzünde Dinler Tarihi, İstanbul, 1947
- DVORNIK, Francis, Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a, (çev. Mehmet Aydın, Ank. 1990)

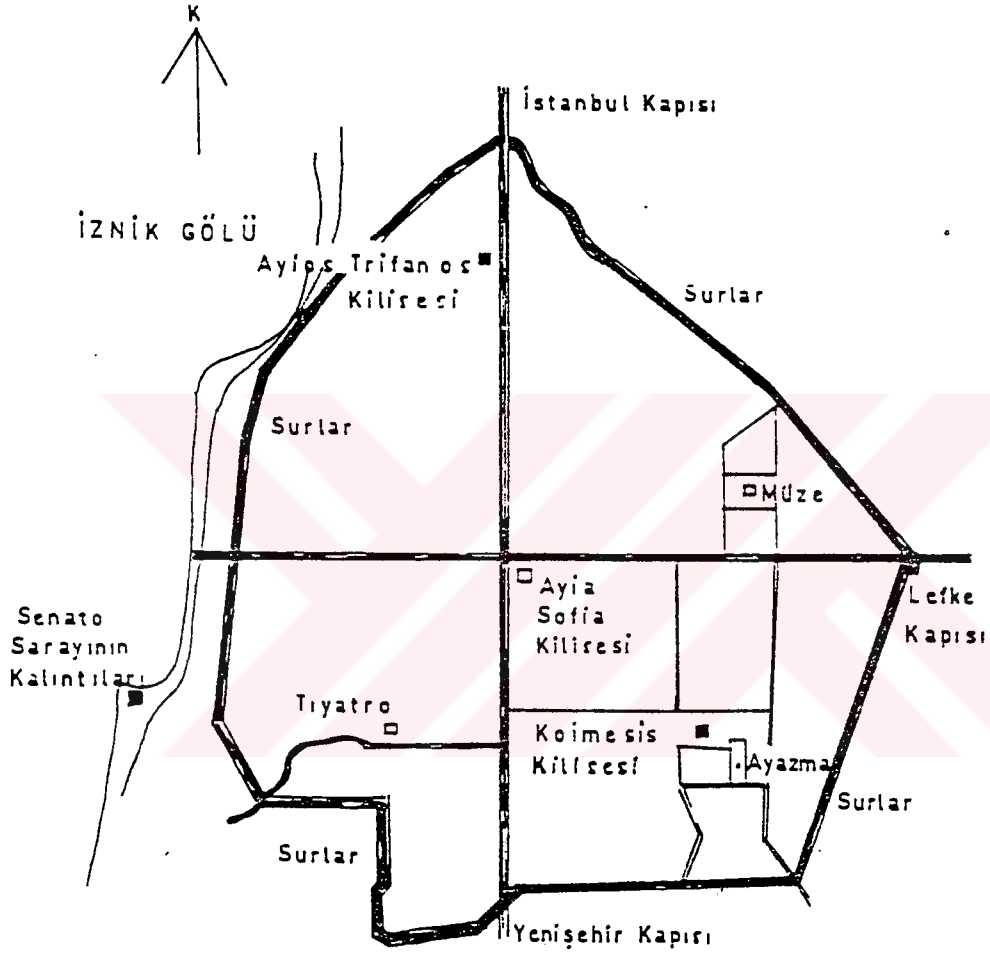
- EBİ ABDULLAH, Tercumani, el-Muyuraki Tuhfetu'l Edip fi Reddi ala Ehli's Salib, Beyrut 1988
- EYİCE, Semavi, İznik, Tarihçesi ve Eski Eserleri, İstanbul, 1988
- GİBBONS, Edward, The Decline and fall of The Roman Empire, London, tarihsiz
- GREGORY, Ebu'l Farac, Ebu'Farac Tarihi, (çev. Ö. Rıza Doğrul) Ankara, 1945
- GÜÇ, Ahmet, İlahi Dinlerde Mabed, (Basılmamış doktora tezi), Bursa, 1992
- GÜNALTAY, Şemsettin, Yakın Şark IV, TTK., 1987
- HAMMER, Joseph de, Hammer Tarihi, (çev. Zuhuri Danışman), İst. 1972
- İBN BATUTA, Rihletu İbn-i Batuta, Tuhfetu'n Nuzzar fi Garaibi'l Emsar ve Acaibi'l Esfar, Beyrut 1987
- İbn Batuta Seyahatnamesi, (çev. Mehmet Şerif), İst. 1917
- İBN HALDUN, Mukaddime, (çev. Süleyman Uludağ), İst. 1982
- İBN KEMAL, Tevarih-i Al-i Osman, I. defter, TTK, Ank. 1972
- İNALCIK, Halil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İst. 1992, VI
- İZNİK, Tarih ve Müze Komitesi Yayınları, İstanbul, 1943
- KAPLANOĞLU, Raif, Bursa Yer Adları Ansk., İst. 1996
- KOYUNLUOĞLU, Ahmet M. Turgut, İznik ve Bursa Tarihi, Bursa 1935
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İst. 1981
- KUZGUN, Şaban, Dört İncil, Farklılıkları ve Çelişkileri, İstanbul, 1991
- LAMARTINE, Alphonse de, Osmanlı Tarihi, (çev. Serhat Bayram) İst. 1991
- LONERGAN, Bernard, The Way to Nicea, London, 1976
- MEHMET, Şerif, Seyahatname-i İbn Batuta, İstanbul, 1917
- OSTROGOSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), TTK. Ank. 1995
- RUNCIMAN, Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, I, (çev. Fikret Işıltan), TTK. Ank. 1986
- SADETTİN, Muhammed, Tacu't Tevarih, I., İst. 1279

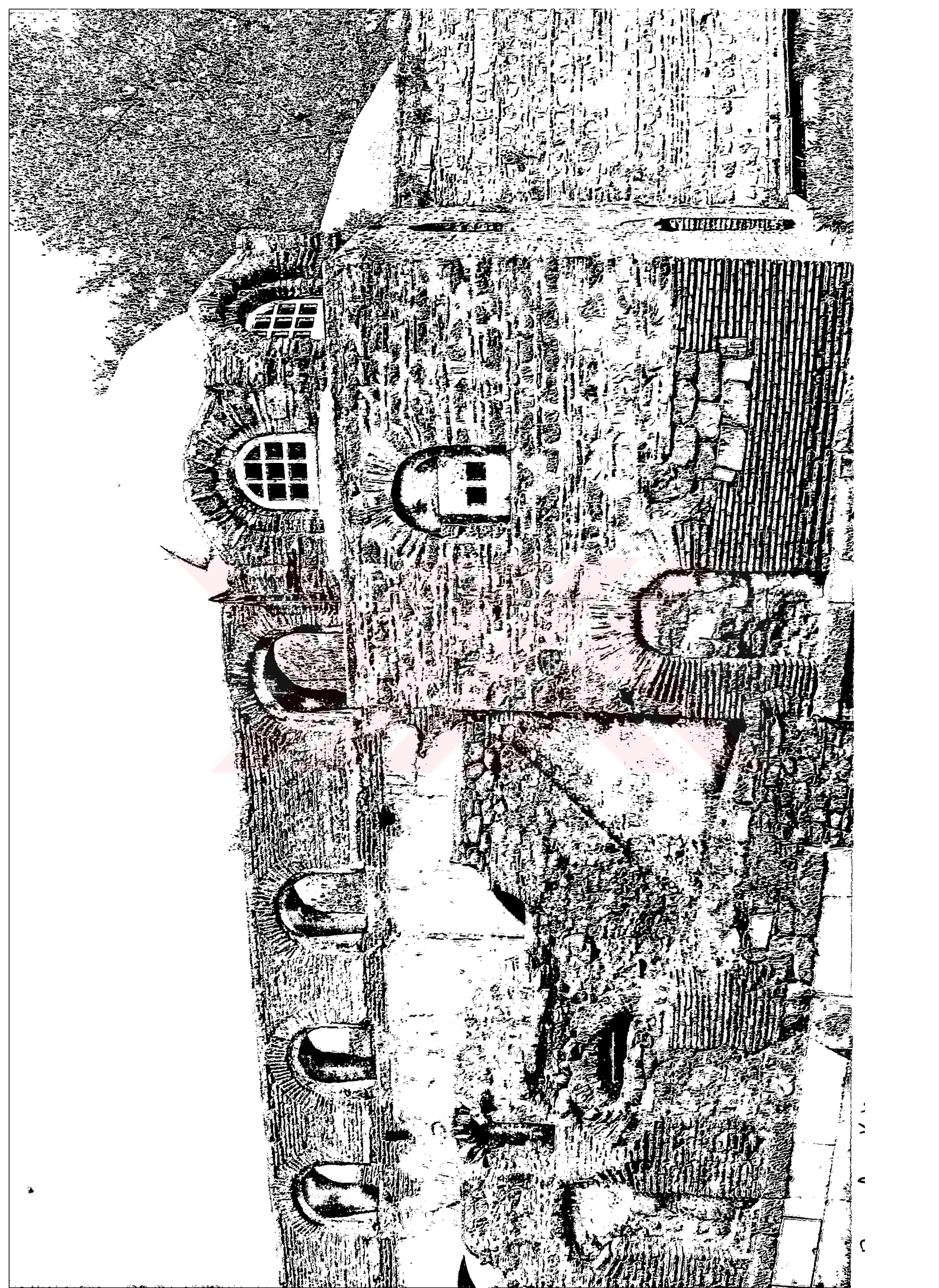
- SAHAS, Daniel J., İcon and Logos, London, tarihsiz
- SCHİMMEL, Annemarie, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955
- SEVİM, Ali, Anadolunun Fethi, TTK., Ank. 1988
- Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, TTK., Ank. 1983
- Türkiye Tarihi, TTK., Ank. 1990
- STRABON, Geographia, (çev. A. Pekman), İstanbul, 1987
- SWIABURNE, Richard, The Coherence of Theism, Oxford, 1983
- ŞEHRİSTANİ, Muhammed b. Ebi'l Kasım, Terceme-i Milel ve'n Nihal, 1279
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ank. 1966
- TEXIER, Carles, Küçük Asya (çev. Ali Suat), İstanbul, 1924
- THOMAS, Michael, Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, İst. 1992
- TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971
- TÜMER, Günay, Dinler Tarihi, Ankara, 1993
- UMAR, Bilge, Bithynia, Büyük Şehir Belediye Kütüphanesi, Bursa Belgeliği, tarihsiz
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I., TTK. Ank. 1982
- VASILIEV, Alexandre Alexandrovich, Bizans İmparatorluğu Tarihi, (çev. Müfit Mansel) Ankara, 1943
- V. MOLTKE, Helmuth, Türkiyedeki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar, 1835, Ankara, 1960
- WELLS, H. G., Kısa Dünya Tarihi, (çev. Ziya İhsan), İstanbul, 1993
- YAZMAN, Yakup, İznik Konsili'nde Ne Oldu?, İstanbul, 1981
- YILDIRIM, Suat, Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık, Ank. 1988
- YILDIZ, Mehmet, Barnaba İncili, Kültür Birliği Yay.
- ZEHRA, Ebu Muhammed, Hristiyanlık Üzerine Konferanslar, İst., 1978
- ZUHURİ, Danışman, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul, 1970
- İSLAM Ansiklopedisi, MEB, XII, İst. 1968
- The Encyclopedia of İSLAM, XII, Holland 1978
- The Encyclopedia of Religion, XII, Newyork 1987

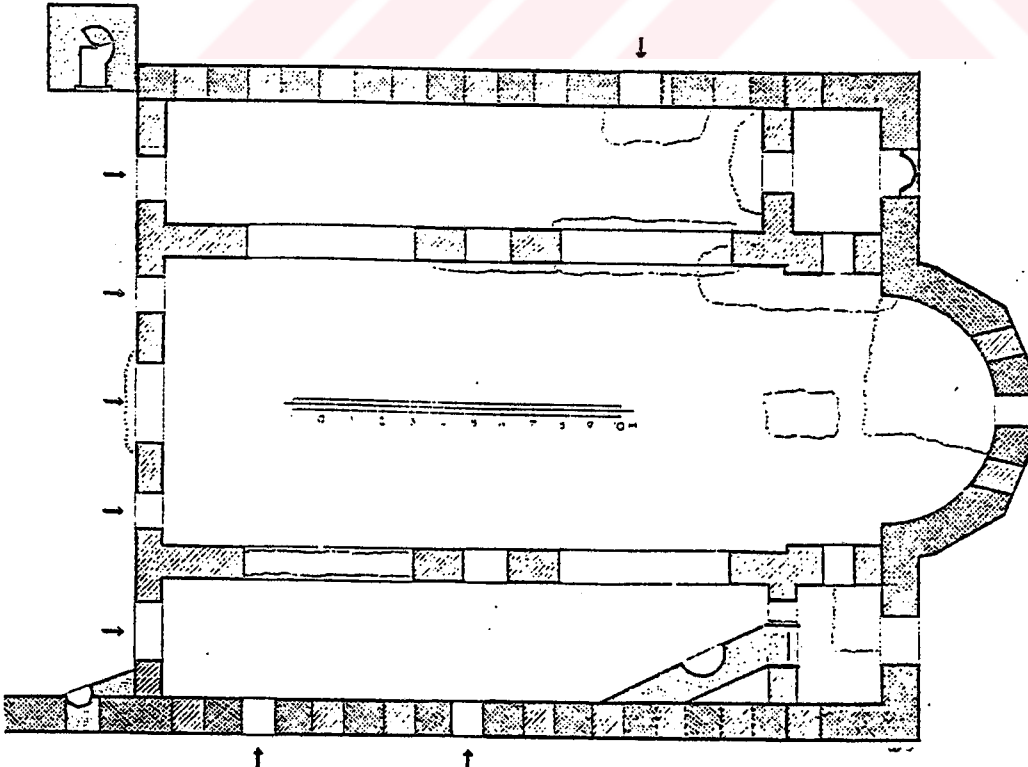
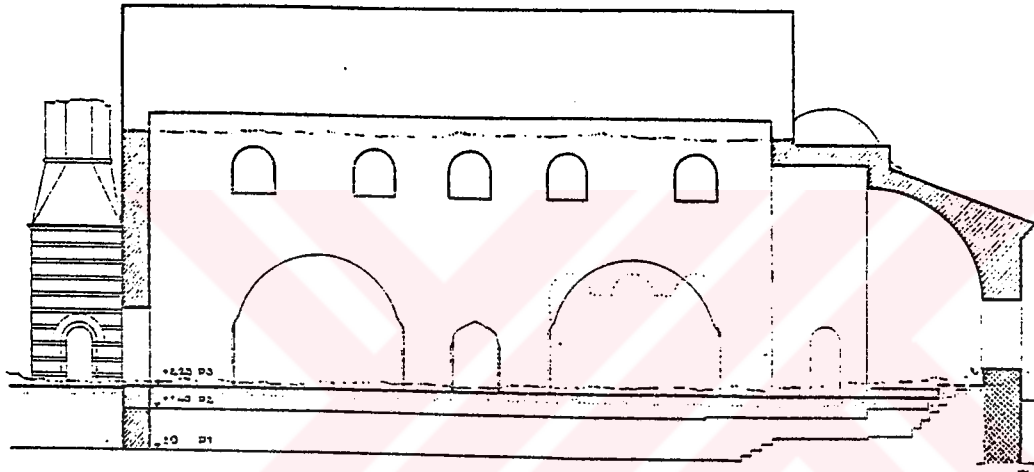
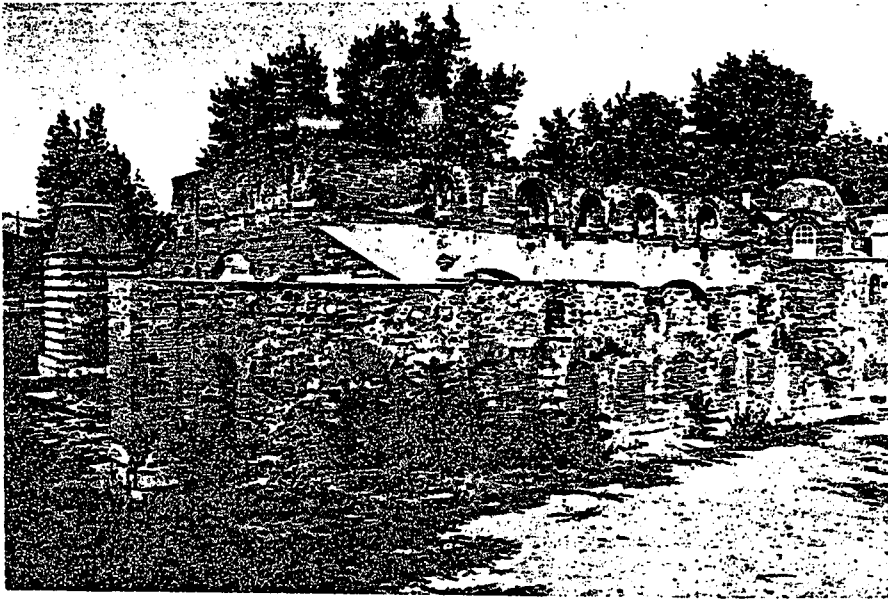

EKLER

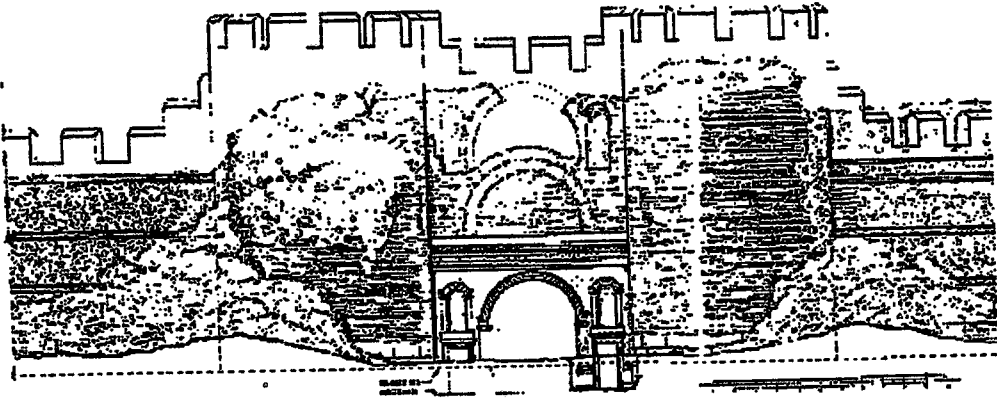
İZNİK. SADELEŞTİRİLMİŞ PLANDA
TÜRKLER ÖNCESİ DÖNEM KALINTILARI

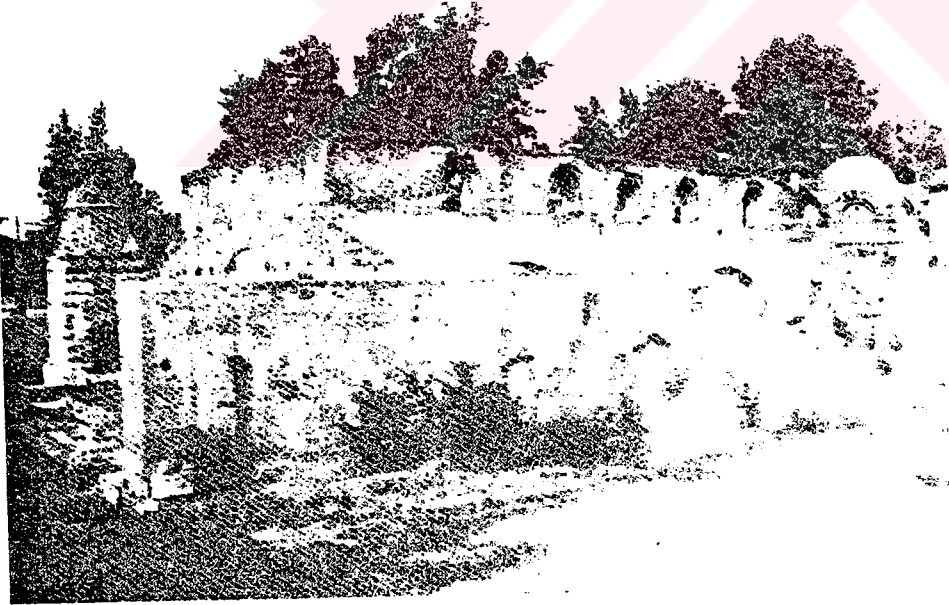

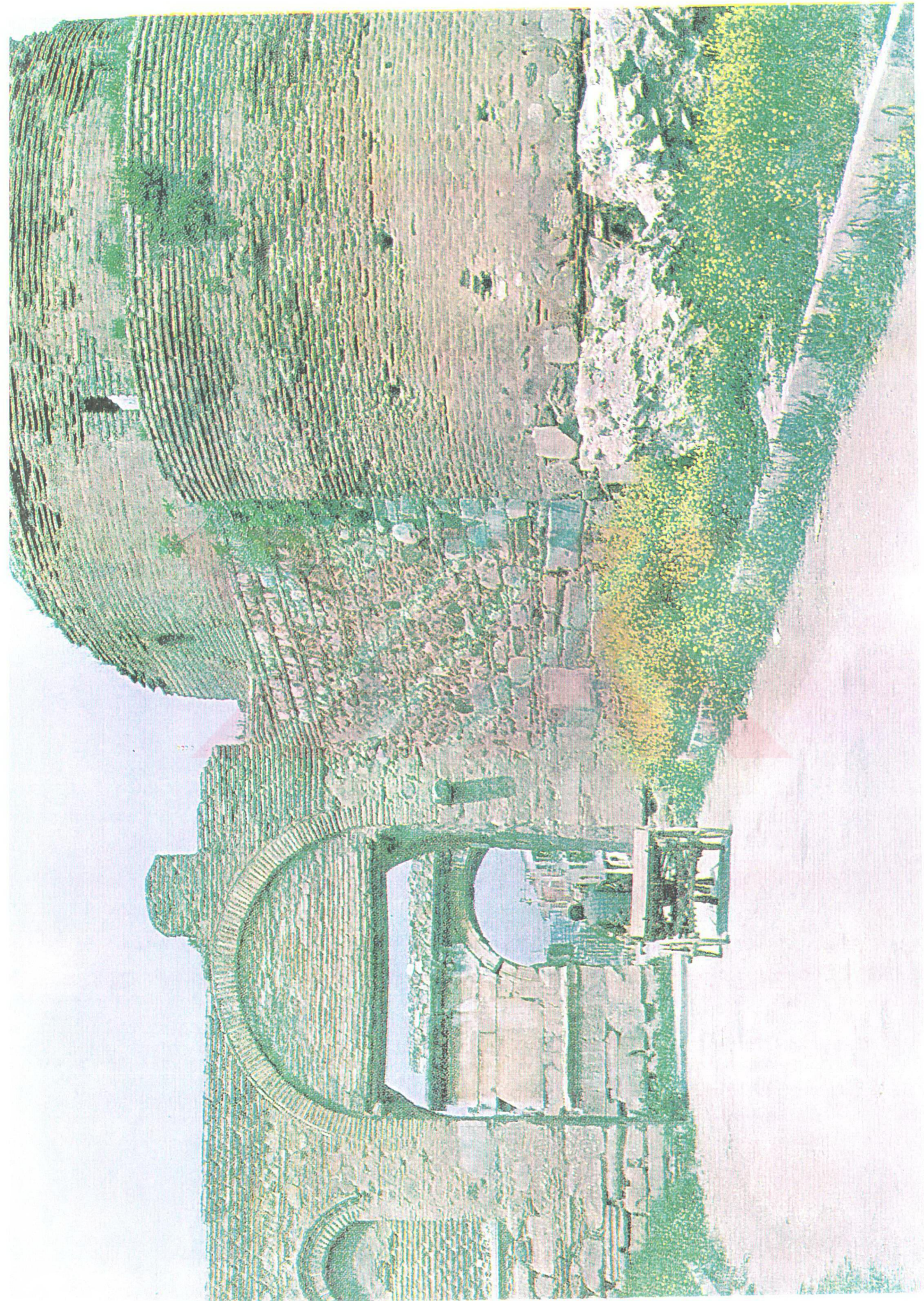
Ayasofya Kilisesi plan ve kesiti...

Istanbul Kapısı ve surlarının restitüsyonu

Ayasofya

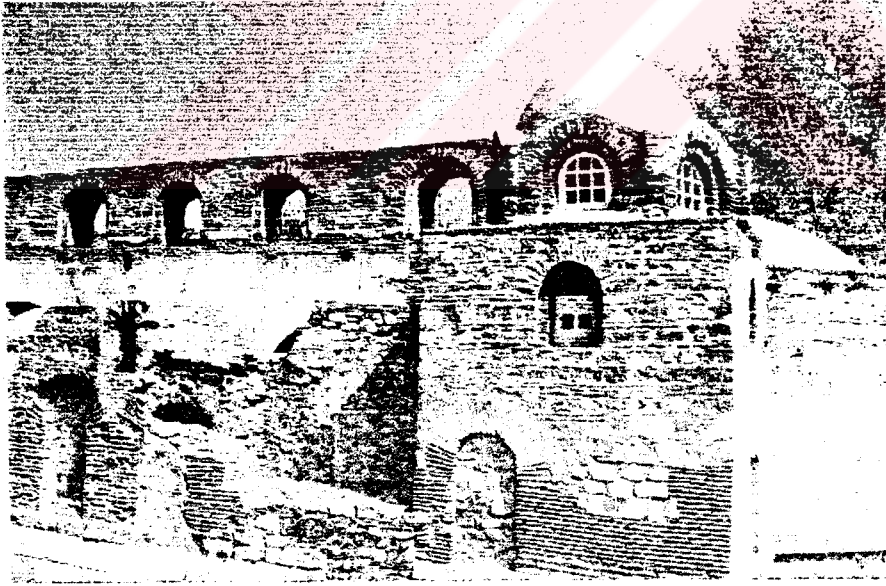
Yenicehir Kapi

Yenişehir Kapı

Antik tiyatro

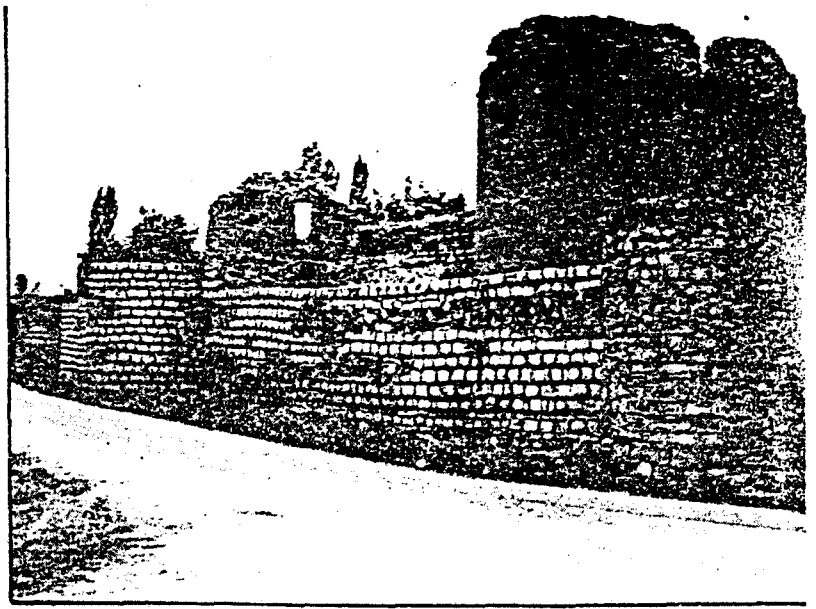
Ayasofya Kilisesi (Orhan Camii) dıştan görünüm.

Istanbul Kapı

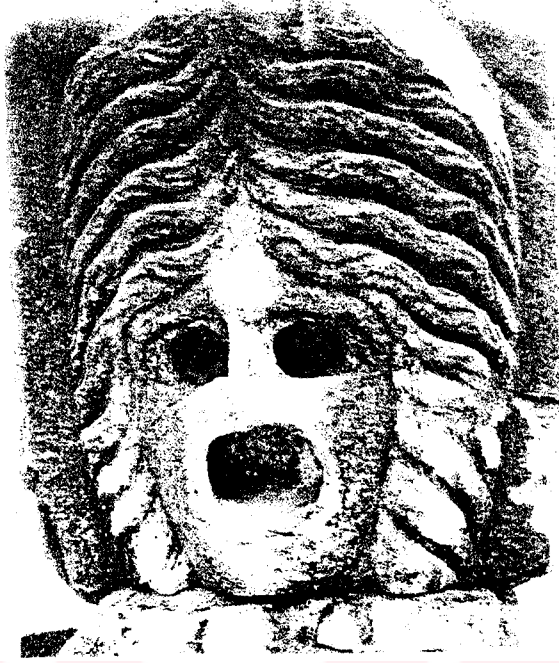
İk surları.

İznik surları.

Istanbul Kapısı (Texier'den)

Istanbul Kapı (İç Kapı)'da yer alan mask

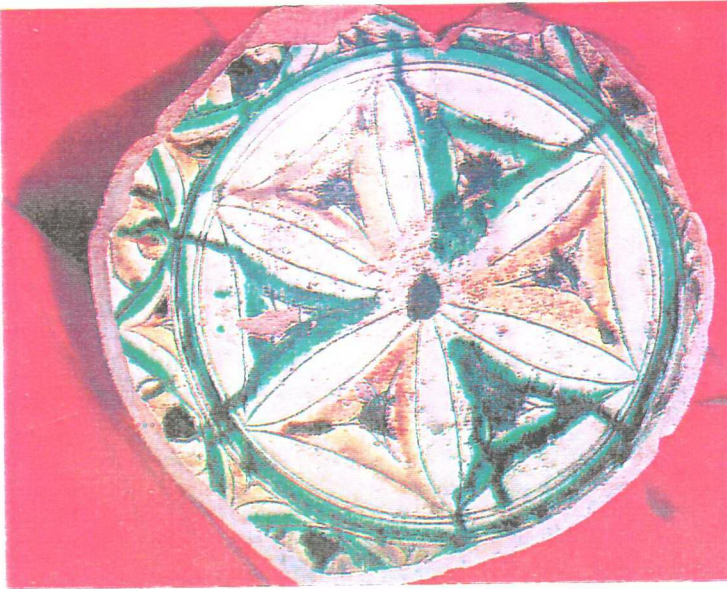
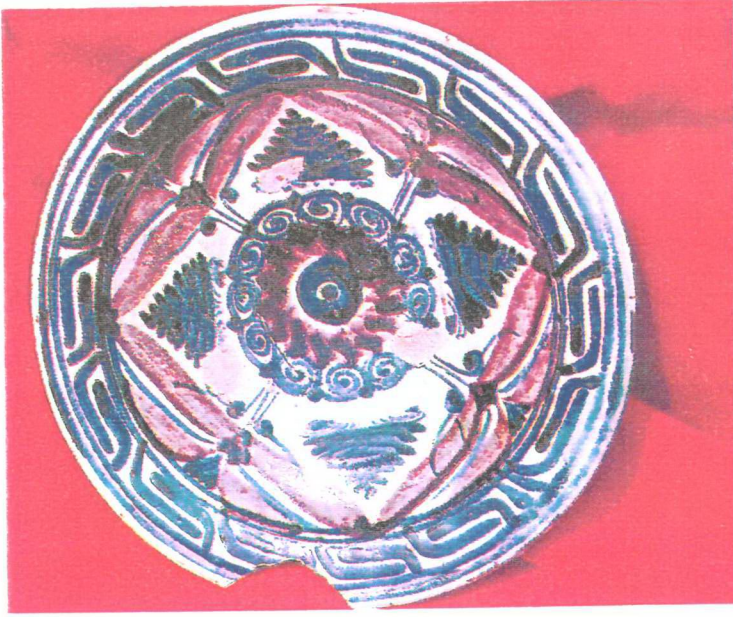
Istanbul Kapı'daki diğer mask

Masklar

Antik Tiyatro

Osmanlı Keramikleri
İznik Müzesi